

Zloženke v novejši slovenščini.

Spisal
Perušek
R. Perušek.

(Posebej natisneno iz izveštja novomeške gimnazije za leto 1890.)



Perušek

V Novem mestu 1890.

Tiskal J. Krajec v Novem mestu. — O trošku pisateljevem.

Zloženke v novej slovenščini.

Književni jezik smemo primerjati rastlini, ktero je vrtnar presadil s polja na vrt ter jo negoval, obrezoval, zalival ter sè svojo umetnostjo tako oplemenil, da je postala lepša, bujnejša. V tem poslu pa vrtnar ni mogel postopati po svoji volji; njegovo delovanje bilo je omejeno s prirodnimi zakoni. Isto vredi i za književni jezik. Književniki mogó in smejo obrazovati národni jezik, samo na prirodnej osnovi. Vse kar nima korenin v prirodi národnega jezika je izrodek, kateri treba odstraniti. Svojstvo prirodnega jezika pa je, da je primerno orodje za skupno občevanje soptemenikov. Zatorej jezik ne more trpeti nič posebnega, usiljenega mu; čuvati smé samo ono, kar je iz duha živega národa poteklo in jedino na tej prirodnej podlagi smejo književniki izobraževati in bogatiti svoj jezik.

Da je vè vsakem književnem jeziku napreden razvoj potreben, je pač vsakomu jasno, kdor pomisli, da je jezik živ organizem. Čim obširnejši postaje duševni obzor, čim večje je število novih mislij, čim intenzivnejše je duševno delovanje, tem večje treba da je bogatstvo izrazov, tem natančnejši in mnogovrstnejši obliki izraževanja. Čegava pa je naloga ustvarjati primernih izrazov in oblikov izraževanja za nove pojme in nove misli? Ni sumnje, da je národno razumništvo poklicano vršiti to nalogo. Ono zajema iz národovega jezika surovo tvarino ter jo umetniški obdeluje in preobrazuje ter tako ustvarja po prirodnih zakonih nove oblike izraževanja.

Književniki torej so pozvani, da takim novim pojmom in dotičnim izrazom krčijo pot v národ. Ako pa ima biti njih trud koristen, treba da so izrazi in obliki izražanja primerni, rekše da so osnovani v prirodi národnega jezika. Tej nalogi pa ne more biti nihče dorasel, kdor temeljito ne pozna bitnosti národnega jezika.

Kako pa je pri nas gledé na to? Ni še pol veka, odkar se slovenščina v učilnicah poučuje. Ali kako mesto jej je v njih določeno? Niti v osnovnih šolah nima slovenščina dostojnega mesta, kamo li v srednjih,

vè viših pa jej ni ne duha ne sluha. Mislilo se je in še se misli, da se Slovincem materinskega jezika še učiti ni treba, saj ga znajo itak sami od sebe. Znanje svojega jezika je torej tudi primerno duševnemu obzorju. Ko pa se začinja to obzorje širiti — in to se godi večinoma pri vstopu v srednja učilišča — tedaj tujščina izpodrine materinščino. Znanje jezika ne napreduje z razširjenim obzorjem, tem bolj pa se privadi duh vezati vnanje prikazni in notranje misli po načinu onega jezika, s katerim svoje duševno obzorje razširja. Kedar poskuša priobčiti svoje misli v materinščini, nedostaje mu besedij, ali pa je v zadregi dati svojim mislim primerne oblike. Ustvari si torej v tujščini dotični oblik ter ga potem močno in robski preloži na materinščino.

Krivico pa bi delali književnikom, ako bi jih bedili, da so oni jedini krivi šarenosti našega jezika. Vzroki tej prikazni so mnogo globlji. Kjer mejaši več narodov, katerih ne delé niti prirodne, niti politične meje, pomešajo se osebnosti teh narodov po prirodnem zakonu pronikavosti. Sevéda prevlada v tej zmesi národ, silnejši po političnih, socijalnih in kulturnih odnošajih. Neprestano občevanje pripadnikov jedne národnosti s pripadniki druge provzročuje, da se značaji, ki so bili s početka ostro ločeni, prilikujejo, da se izjednačijo mišljenje, nazori, običaji itd., s kratka vse vnanje in notranje življenje narodov. Ta prikazen javlja se celo pri národih, ki so precej ostro ločeni; toliko manj nam se je čuditi, da se je mali slovenski národ napojil z nemškim in deloma z italijanskim duhom, ker je na skrajnej meji slovenstva v dotiki z mogočnimi sosedi Nemci in Italijani. Raznovrstni zgodovinski, gmotni, društveni in kulturni odnošaji delovali so v teku mnogih stoletij na slovenski národ v zmislju raznarodovanja tako silno, da se Slovenec od nemškega soseda skoro nič ne razlikuje. Vnanje življenje je malo da ne jednako; hranita, oblačita se in stanujeta slovenski in nemški kmet skoro jednako, pa tudi duševno življenje ni mnogo različno: pesni in vraže, običaji in navade so skoraj iste. Loči obe plemeni samo jezik. Očividno pa je jel naš národ svoje misli izlivati v jednake besede, kakor nemški, ker tudi jednako misli. Jednaki način mišljenja in dosledno jednako izraževanje v besedah prešlo je národu v kri in meso. Šireča se zapadna obrazovanost izpodkopala je pri nas národno osebnost. Pač smemo in trebamo, da to žalimo, ali kar je — to je. Pač pa nam je sveti nálog na pot stopiti daljšemu kvarenju našega jezika in truditi se, da se odslej književni jezik razvija na národnej osnovi. Ta naloga je poverjena književnikom, ker iz njihovih spisov zajema naše razumništvo svoje znanje slovenščine; saj šola mu ne nudi dovolj prilike temeljito naučiti se svojemu jeziku. Kakor občuje duhovnik s propovednice, sodnik v sodišči in vsak v svojem področji s prostim národom ali v čistej ali pa v pokvarjeni slovenščini, tako se bode priučil tudi národ čistemu

govoru, ali pa onej barbarskeje mešanici, ktera nam je doslej trovala jezik v javnem življenji. Naloga književnikov je torej oslanjati se na govorico onega čela narodovega, kterega še ni razjelo ptujčevanje, trebiti vso, če prav vkoreninjeno ljuliko, ter jezik izobraževati na prirodnej osnovi.

Ali naši pisatelji in posebno novinarji grešé brez števila. Stvar je naravna. Vse zemljišče, kjer stanujejo Slovenci, je prepreženo z večimi ali manjšimi naselbinami nemškimi ali ponemčenimi. Deca dobiva svoje izobraževanje večinoma v tujih učilnicah. Zato večina razumnikov in posebno uradnikov po tuje misli, občinstvo pak, izgubivši čut za jezikovno pravilnost, vsprejemalo je in še vsprejema silne tujčizni brez protivljenja. Tuji vzgoj dovel je razumnike celo do tega, da ne vedó premnogim pojmom izrazov, kateri celo priprostemu narodu niso neznani. Iz istega vzroka potekla je i sramotilna prikazen, da so dobri govorniki med nami bele vrane. Kar jezik nam se opleta in ne moremo naprej, ker se potrebnih izrazov ne vspominjamo. Pa tudi kedar pišemo ter imamo čas pomišljati, ne trudimo se mnogo, da bi pogodili pravi národní ali po narodnem duhu prikrojeni izraz. Kedar nam treba nove besede ali nove rečenice, ne prašamo mnogo, kakšen je zakon in duh jezikov, nego kar naprosto prevajamo vsak del tuje besede ali rečenice, če prav nastane iz tega brezumen kup besedij. Ako pa prepuščamo tujčiznim brez potrebe pristop, kažemo, da smo izgubili čut za svoj jezik in da ne poznamo sredstev in načinov, ktere nam nudi jezik sam za tvorbo novih besedij in rečenic.

Ako hočemo sedanjí književni jezik do čistega otrebiti nepotrebne tuje šare, treba nam je najpreje temeljito proučiti naš narodni jezik. On hrani v vsakem oziru še mnogo zakladov, ki so jezičarjem še neznani in kterih je treba trudoljubivo iskati in zbirati ter se ž njimi koristiti. Ker pa je naš jezik v tolikih viharnih bojih s tujščino mnogoktere rane dobil, treba jih je lečiti sê staro slovenščino in z ostalimi slovenskimi jeziki; posebno pa si iščimo zdravil in pomoči pri naših južnih bratih, kterim sta narodni život in jezik mnogo manj okužena od tujstva. Posebno za sintakso in za tvorbo besedij se pri njih lahko mnogo naučimo. Žal da ógromna večina našega razumništva ta izvor čiste slovenščine jedva površno poznavá.

Izmed jezikov, kateri so utekali na slovenščino, gre prvo mesto nemščini. Da se je naš slovenski jezik tolikanj oddaljil od svojega prvotnega ustrojstva, zahvaliti se ima utekanju nemškega jezika, ki je od vseh ostalih kulturnih jezikov po svojih posebnostih znamenit. Ta jezik je umetna tvorba povrh raznih narečij, izkvarjen s filozofskimi abstrakcijami; uradniki pripomogli so sê vsemi svojimi silami, da je postal neumevnejši; silno dolge periode vlečejo se kakor gladna zima in jezik se izpodtika ob neprirodno dolge zloženke, prava ‚sesquipedalia verba‘. Poleg tega noben jezik ne vsprejema tako rad tujih besedij. Otto Behaghel

pravi: „Man schlägt die Zahl der Fremdwörter auf etwa 70.000 an und man hat berechnet, dass auf sieben deutsche ein fremdes komme“. (Die deutsche Sprache p. 130.)

S tem jezikom bila je slovenščina skozi mnoga stoletja v tesni zvezi in od tega jezika navzela se je v večej ali manjšej meri vseh napak, ktere kazijo nemški jezik. Zatorej ni skoro nobenega dela jezikovne nauke, kjer slovenščini ne bi bilo prigovora. Vender je sistematski nauk slovenščine v šolah, obilnejše književno delovanje in vzbujena svest narodova pripomogla, da smo dosegli trdno podlago za dva dela gramatike, za glasove in za oblike; manj intenzivno obdelovali so se doslej ostali deli, največ ledine pa čaka književnega oratarja v sintaksi, v nauku o zloženih osnovah in v besednjaku.

V nastopnej razpravi skušal sem poloviti zakone o zloženkah v novej slovenščini. Pri tem poskusu oslanjal sem se ponajveč na dotično poglavje v drugem zvezku Miklošičeve primerjalne gramatike. Trudil sem se posebno, da dokažem, ktere tvorbe v novej slovenščini ne odgovarjajo zakonom jezikovnim, nego so mulj, nanesen iz tujine na naše obale. Drage volje priznavam, da mi se pri imenih, izvedenih iz prefiksovanih glagolov ni posrečilo ustanoviti vseskozi neomajnih zakonov. Jaz sem pri tem oddelku zloženek mnogo premišljeval in večkrat vže mislil, da sem čvrsto pravilo našel, pa mi je zopet izpodletelo in nisem dospel do evidentnih zakonov. Morebiti bodo moje opomnje koga napotile, da o tej stvari globlje premišlja ter najde stalne zakone.

Ker smo v svojem kulturnem življenji navezani na svoje sosede in vsprejemamo od njih nove pojme in ideje, usiljuje nam se seveda tudi način, s katerim oni te pojme in ideje v svojem jeziku izražajo. Zatorej smo v tvorjenji sestavljenek po tujem nazoru tako daleč zagazili, da se jih bodemo le po velikem trudu otresli, ali pa se jih morebiti celo ne bodemo mogli otresti. V to vrsto zloženek spadajo sešobno primaknenke, iz prepozicij in gotovih substantivov načinjene.

Ako vspoznamo zakone, po katerih slovenščina gradi zloženke in ako se zavemo onega, kar je svojstvu jezika protivno, bode nam lajše ogibati se tujega uzora, kedar nam bode treba krojiti si novih besedij za nove pojme. Povelj se bodemo namreč za zakoni domačega jezika, ne pa slepo prevajali iz tujih jezikov ne meneč se zato, odgovarjajo li take besede svojstvu slovenščine ali ne.

Konečno še omenjam, da je iz jezika samega izniklo mnogo zloženek, ktere se protivijo zakonom, v tej razpravi navedenim. Ali to so izjeme, kakor ima vsako pravilo izjeme. Pri gradnji novih zloženek, katerih ni národ sam izumil, nego ktere mu književniki v jezik uvajajo, treba pa je povajati se za zakoni in pravili, ne pa za izjemami.

~~~~~

Jezičarji razparali so, kakor anatomi, besede ter so konečno dospeli do takih glasovnih skupin, ktere se ne dajo več razkrojiti. Take jednozložne glasovne skupine ali pa često tudi samo pojedini vokali ostanejo, ako onim besedam živega govora, s kterimi izražamo v stavkih svoje misli, odluščimo vse one pritikline, kterih nálog je določiti besedam pomen ali oblik. Te glasovne skupine, ktere se ne dajo več razkrojiti, imenujemo **korene**. Oni nimajo nobenega določenega pomena. Vzemimo na primer koren bi. Ta koren znači čisto abstraktno pojem, kterega navadno izražamo z glagolom biti, ali koren sam ne znači ni glagolskega dejanja, ktero izražamo z glagolom, niti rezultata tega dejanja, kteri izražamo z imeni. Da dobodo koreni čvrsto značenje, treba je, da se promené. To pa se zgodi na različne načine. 1.) **Koren se podvoji**, npr. od korena gl postal je z reduplikacijo substantiv glagol. Od osnove ml subst. mlamol chaos, abyssus. Ta način promene korenove je jako redek v slovenščini. V latinščini, grščini in nemščini rabi pogosto v glagolskih tvorbah, posebno v perfektu. 2.) **Korenski vokal se ojača ali oslabi**, npr. od korena zr dobodemo jačanjem substantiv pri-zor in glagolsko osnovo zrě-ti, od osnove li dobodemo loj in iz-li + v + ъ. 3.) **Konsonanti se promené v začetku, v sredini in na koncu na različne načine**, npr. od korena či dobodemo po-koj; primeri še hod in šed, kon in čьn; 4.) **pritokne se korenu vokalski ali konsonantski sufixs**, npr. od korena klad secare, dobodemo klad + a, od korena lъg: lъžъ, od osnove pis: pьstrъ, bunt, od met: mostъ. Često pritekne se korenu sufixs, poleg tega pa še nastopi jedna preje imenovanih promen. Razven nekaterih vže omenjenih tvoreb primeri: gŭb: po-guba, stl: stelja, vęz: vązlъ itd.

Koreni.

Glasovne skupine, ki so postale takim načinom, zovemo prvotne ali primarne osnove (debla). Takim osnovam pritekne se včasih še kak drug sufixs in ondu imenujemo osnovo drugotno ali sekundarno. Npr. od korena bęg dobodemo glagolsko osnovo

Osnove.

běgną, tej osnovi pritaknemo še sufiks lъ in tako dobodemo osnovo za particip praeteriti activi II. po-běg-ną-lъ. Od osnove ml tvori se substantiv ml-inъ in z drugotnim sufiksom arъ substantiv mlinarъ.

Gramatski  
elementi

Od sufiksov, s katerimi se tvorijo osnove ali debla, različni so sufiksi, s katerimi se naznanja odnošaj, ali razmerje, v katerem so stavkove besede jedna prema drugi. Ti sufiksi imenujejo se **gramatski elementi** (sklonila in spregala) in ž njimi tvorijo se besede. Ti sufiksi naznanjajo pri glagolu čas, način, osebo in položaj (genus), pri imenih število in naklone.

Gramatika nas uči, da se v obrazilih razodeva moč in gibčnost slovenskega jezika. Miklošič (Vergl. Gramm. d. slav. Sprach. II. Stambildungslehre) navaja 185 sufiksov, s katerimi se tvorijo nominalne osnove. To bogatstvo nominalnih sufiksov daje slovenščini prednost pred nemščino; slovenščina namreč izraža z osnovnimi sufiksi mnogoštevilne odnošaje za osebe po njih rodu, opraviilu in lastnosti, za glagolska dejanja, za čas, prostor, snov, orodje, kakovost, čegavost itd., ktere drugi jeziki drugače izražajo. Kjer si jezik ne more pomoči z obrazili, zateče se k drugim pomočkom ter izraža različne odnošaje ali se zloženkami, ali pa z raznimi atributivnimi opisi. Ker so naši književniki globoko zabreli v nemško mišljenje, ostavljajo često znane zakone slovenskega jezika na stran in kujejo nove izraze, pri katerem poslu se robski povajajo za nemškimi maticami misleč, da treba vsako nemško rečenico (frazo) prevesti besedo za besedo. Znano pa je tudi, da nemščina obiluje se zloženkami, kakor noben drug moderni jezik, in ta činjenica je kriva, da se je vtihotapilo tudi v slovenščino toliko nepotrebnih in često nespretno skovanih zloženk.

Ker imamo na to paziti, da svojim mislim damo vselej oni oblik, ki je najkrajši, a pri tem svojstvu jezikovnemu najprimernejši, obračati nam je svojo pozornost vedno na to, ali se da tuja zložena beseda izraziti z jednovito besedo, ali ne, kajti ta način izražanja najbolj prija slovenščini. Jakob Grimm pravi „Vsaka prosta beseda je pretežnejša od petdeset izvedenih in vsaka izvedena vredi za deset zloženih“. (Deutsches Wörterb. I. Bd. XLIII.)

Nezložena  
imena.

Zakoni in pravila, po katerih se tvorijo taki jednoviti samostavniki, nahajajo se v vsakej gramatiki. Zatorej hočemo na tem mestu navesti samo nekaj slučajev, kjer nam rabijo zloženke ali pa atributivna določila bodisi nepotrebno, bodisi celo protivno svojstvu slovenščine. Opomniti hočemo, da največkrat grešimo tedaj, kedar je zloženska odvisni kompozit, o čemer bodemo pozneje



govorili, in kedar je drugi del zloženke imenska osnova. Evo nekoliko primerov: namesto ,bralna, jedilna, spalna soba' reče se svojstvu slovenščine primerno bralnica ali čitalnica, jedilnica, spalnica, namesto ,konferenčna soba' recimo zbornica. Namesto ,jedilni, obiskovalni list' recimo jestvenik, posetnica. (Obiskati je grda nemčizen in prost prevod nemškega glagola besuchen, stsl. posétiti, poséštati invisere. bozsekacho, bozcekachu. Fris. sp.) N. ,nabiralna, vpisovalna pola', pišimo nabiralnica, vpisovalnica. Nam. ,molitvene bukve, učilni pravilnik' rekli bodemo primernejše molitvenik, učbenik. Nam. ,cenilni mož, kravja dekla, konjski hlapec' krajše in lepše slove cenilec ali cenitelj, kravarica, konjuh. Nam. ,godbeno orodje' recimo godalo, n. ,roženo delo', roženina, nam. ,goveje meso', govedina, n. ,hrastov les', hrastovina, n. ,sadni vrt', sadovnjak, kakor pravimo cvetličnjak itd.

Veliko število takih zloženek je sicer po pravilu, katero bodemo pozneje naveli, dobro žloženih; vendar one niso vzrasle na domačih tleh, nego so presajene iz tujščine; saj slovenščina trpi take zloženke le tedaj, ako jim se ne more ogniti in ako pojma ne more izraziti točno sè sufiksom ali pa z atributivnim določilom. Take nepotrebne zloženke so ,knjigotržec' n. knjigar, ,kamenosek', n. kamenar, ,sviloprjec' n. svilar, ,zakonodavstvo' n. zakonarstvo, ,zobotrebec' n. trebilo ali žečkaló.

Poleg imenovanih evo še nekoliko primerov: ,podoborezec' n. podobar, ,poljedelec' n. ratar, ,rokodelec' n. remeslenik, ,polnoletnost' n. doraslost, ,novolunje' n. mlaj, ,nožbrusec' n. brusač, ,črkostavec' n. zlagar (saj za dotičnika ni značajno, da postavlja črke, nego da jih zlága), ,brakolom' n. preljubstvo, ,mirozov', Zapfenstreich n. povratnica (fr. retraite).

Čudna nakaza je tudi ,škornječedec' Stiefelputzer, za kar bi se lahko reklo čedilec obutala. Tudi Italijani in Francozi nemške odvisne zloženke izražajo tako; npr. it. ,cavator di pietre' Steinbrecher. fr. ,tailleur de pierres', Steinschneider.

Čestokrat dajo se nemške zloženke v slovenščini dobro izraziti sè substantivom in kakim atributom. Ako so namreč tuje zloženke načinjene iz dveh delov, katerih ni mogoče obéh izraziti takó, da bi se glavni t. j. drugi osnovi pritaknilo obrazilo, ki bi jej potem promenilo pomen v zmislu prve t. j. določilne osnove, tedaj si največkrat pomagamo tako, da na mesto določilne osnove postavimo atributivni substantiv ali adjektiv. Npr. Schutzengel,

Nominalni  
atributi.

„angelj varéh“; Heldenthat, „junaški čin“; Blutstropfen; „kaplja krvi“. — Po takih primerih treba je zameniti skrpane besede, kakoršne so npr. „krvosramnost“, incestus s krvna sramota, oskrunjenje roda ali krvozmesje (Mikl. L. 314), „zvezolomstvo“ z nevera ali nezvestoba zveze, „brodolom“ z razbitje ladije, „ognjemolec“ z obožavatelj ognja itd.

Abstracta.

Ne moremo dosti topla priporočati književnikom, da se, kar najbolj morejo, ogibajo nepotrebnih abstraktnih imen, ki so svojstvu slovenščine tako nasprotna. S tem nehčemo nikakor odrekati abstraktnim substantivom vse pravice v knjigi. To bi bilo tudi nespametno. Naj kraljujejo abstrakta v znanstvenih spisih, ali v narodnej knjigi naj jim se določi jako tesen prostor. Namesto zloženek, kakoršne so npr. „jednoglasnost, enakopravnost, blagodušnost, dobrosrčnost, lahkomnost“ itd. rabi naj nam raje jeden glas, jednako pravo, blaga duša, dobro srce, lahek um itd.

Beseda „slovo“, v značenji „Wort, Lehre“ Slovincem ni več znana. Zatorej tudi vse one zloženke, v katerih nahajamo to ime, nimajo domovinske pravice v novej slovenščini. Primernejše bi torej rekli namesto „modroslovje, oblikoslovje, jezikoslovje“ itd. nauk o modrosti, o oblikih, o jeziku itd. Kakor smo iz mnogih primerov videli, mogli bi najti za mnogo njih imena, izvedena s primernimi sufiksi npr. ježičarstvo namesto „jezikoslovstvo“. Isto velja i o besedah na -slovec npr. ježičar n. „jezikoslovec“.

Atributivni  
genetiv.

Janežič-eva slovnica (6. izd. pag. 173, § 248, § 249) uči: „Osebnih imen brez pojasnjevalnega določila slovenščina za drugimi samostalniki ne trpi v roditeljskem. Zato se izpreminja vsak goli roditelj drugih jezikov, ki zaznamuje last ali čegavost živčih stvarij, praviloma v svojilni pridevnik . . .“ in „Pri rečnih imenih se zamenjava podredni pridevek za pridevni, kedar se samostalniki kot ločilno znamenje pridene . . .“ To pravilo nikakor ne rabi tako brez izjeme. Kajti ta posesivni genetiv ne rabi samo pri prepozicijah, nastalih iz substantivskih padežev, kakoršni so npr. „vrhi“ (glave), „srédi“ (vasi) itd., nego rabi često i tedaj, kedar se ime imovnika s posebno tehtovitostjo izgovarja, ali kedar se dotična oseba ali stvar posebno specializuje. Nikdar pa ne rabi pridevnik, nego genetiv 1.) abstraktivnih imen, npr. Plodovi pobožnosti so mnogovrstni ne pa pobožnostni plodovi so mnogovrstni. Zato pa tudi ne gre pisati: „razpravljeni predmet“ n. predmet razprave, „oprostitilna prošnja“ n. prošnja za oprost, „spuščalna doba“ n. doba spuščanja, „slavnostni

govor' n. govor o slavnosti ali svetečni govor itd.  
2.) Ne rabi posesivni adjektiv od substantivov v pluralu, kedar se imenuje vsak pojedinec kot imovnik. Razliko razvidimo lahko iz tega-le primera: Mestni zastopniki znači zastopnike mest, a lahko so tudi vsi jednega mesta. Zastopniki mest pa znamenuje zastopnike večega števila mest.

Ker so navedeno pravilo napačno razumeli, počeli so nekaterniki upötrebljevati adjektive namesto vsakega, kteregekoli si bodi, atributivnega določila. To pa ne gre. Kedar prevajamo nemško zloženko, smemo zameniti določilni substantiv samo ondu z atributivnim adjektivom, ako določilni substantiv kompozicije zastopa kak subjektivni ali atributivni genitiv, t. j. ako genitiv znači imovnika, začetnika, snov, mero, čas, mesto, npr. ‚Sonnenstrahl, solnčni žarek; Holzgefäß, lesena posoda‘. Kedar pa določilni substantiv zastopa kak objekt ali kako razmerje, tedaj ga je treba sloveniti s prepozicijskimi izrazi. Kako treba je razlikovati rabo atributivnega adjektiva od rabe prepozicijskih izrazov, pokaže nam se iz tega-le primera: ‚Tanzlust‘ da se prevesti na dva načina. Ako je ‚Tanz‘ v zloženki ‚Tanzlust‘ atribut, tedaj prevodimo celo zloženko s plesno veselje t. j. veselje, katero izvira iz plesa. Ako pa je ‚Tanz‘ objekt, tedaj prevodimo veselje do plesa. Ljudska igra je igra, v ktorej ljudstvo dejstvuje, ‚Volksstück‘ pa znamenuje tudi igro za ljudstvo. Kedar torej zmisel zahteva, naj se določilni substantivi nemških zloženek prevajajo s prepozicijskimi izrazi. Taki primeri so: ‚Faustkampf‘ ni ‚pestni boj‘, nego boj s pestmi, ‚Bierfass‘ ni ‚pivni sod‘, nego sod za pivo, ‚Landreise‘ ni ‚kmetiško potovanje‘, nego potovanje na kmete, ‚Kirchgang‘ ni ‚cerkveni pot‘, nego pot v cerkev, ‚Fremdenbuch‘ ni ‚tujska knjiga‘, nego knjiga o tujcih.

Da se tujih besedij branimo, treba da vsak razumnik samo odobrava. Vender jih se v znanstvenej knjigi ne bodemo mogli nikdar otresti. Ako nam torej ni mogoče ustvariti primernih besedij, ktore bi poleg kratkosti tudi popolnoma pogajale zmisel tujke, dajmo jim slovenske končnice, a njih samih ne menjajmo; vzemimo jih takošne, kakoršne so. Kaj nam hočejo npr. besede, kakor ‚elektrobudnik‘ n. elektromotor. Da imamo za ‚elektromotor‘ primerno slovensko besedo, dobro; ali ‚elektrobudnik‘ je poltič-polmiš, en del je grški, a drugi del je slovenski, potem pa še beseda ni tako skovana, kakor zahtevajo jezikovni zakoni slovensčine. Sploh ne kujmo besedij namesto nekih, v znanosti potrebnih

Prepozicijski atribut.

Tujke.

tujih besedij, ktere vsakdo razumeva, kdor jih potrebuje. Ako bi hoteli vse prevesti, trebalo bi, da zamenjamo ‚električnost‘ z besedo jantarnost; ker *ἤλεκτρον* pomenja jantar. Čemu bi prevajali trigonometrijo s ‚trivoglomerstvom‘? Namesto besede fizika na primer, ne vredi ni ‚prirodoslovje‘, ni ‚nauka o prirodi‘, ker ta naziv prilikuje tudi kemiji in ker je ta pojem tako širok, da se vanj dajo namestiti tudi geologija, botanika, astronomija itd.

Atributivni  
stavki.

Čestokrat pomagamo si pri prevajanji zloženk tako, da prevajamo določilne besede nemških zloženk z relativnimi stavki. Ako prevodimo ‚Stundenrad‘ z urno kolesce, mogel bi kdo misliti, da je to ‚hitro kolesce‘ ali pa ‚kolesce kake ure‘. In vender ni ne jedno ne drugo, nego znači ono kolesce, ki naznanja ure. Ako se hočemo ogniti dvoumju, treba da si s celim stavkom pomagamo. Tako delajo tudi drugi narodi. Francozi prevodijo ‚unheizbares Zimmer‘ sè stavkom ‚chambre, qui ne se chauffe pas‘, ‚ein heizbares Zimmer‘, ‚chambre, pourvue d’une poêle‘ in vender nihče ne bode trdil, da francoski jezik ni sposoben za izražanje najfinejših razlik. Samo kratkovid človek torej more zahtevati, da naj po ustrojstvu odgovarja vsaka slovenska beseda dotičnej latinskej ali nemškej.

Zloženko.

Kedar hočemo v prav kratkem obliku povedati več mislij med seboj zvezanih, takrat se zatečemo k zloženkam. Pokazati nam je torej, po katerih zakonih se gradijo zloženske in kako se grešé književniki o te zakone.

Gori smo povedali, kako postajejo iz korenov osnove, iz osnov besede. Po tem takem je torej vsaka beseda v nekakem zmyslu zložena. Ali oni del besede, ki pristopi korena in osnovi, ni prava beseda, nego je samo neko znamenje, ktero menja pomen besede, a samo za sebe nima nobene gramatske samostalnosti. O sufixih vemo le to, da so glasovne skupine, postale iz zaimenskih osnov, a samostalne besede niso. Drugače pa je, ako se zvezeta dve besedi, ali dve osnovi v jedno celoto, kajti obe imata gramatsko samostalnost, če prav se njih lice v sèstavi navadno izpreminja.

Primak-  
nenke in  
prave zlo-  
ženke.

Vse zloženske delijo se v dve veliki krdeli. Ako so pojedini deli zloženske taki besedni obliki, kakoršni rabijo v stavku za znamenovanje stavkovih členov, tedaj zloženska ni prava, nego je nedovršena ali primaknenka. Npr. v besedi ‚laket-brada‘ imamo dva dela. Oba sta nominativa singularis substantivov laket in brada, ‚nehvaležen‘ je beseda sèstavljena iz nikalnice ne

in adjektiva hvaležen, ‚pravnik‘ iz čestice pra in substantiva vnuk, ‚gazi-blato‘ je sestavljena iz imperativa druge osebe singulara od glagola gaziti in iz substantiva blato.

**Prave zloženke** pa se imenujejo one, v katerih so pojedini deli, in sicer vsi ali pa vsaj jeden, taki besedni obliki, kateri v stavku ne rabijo t. j. kateri nimajo takega oblika, ki bi naznanjal razmerje, v katerem bi imela biti ta beseda z drugimi stavkovimi členi. Npr. gologlav. V tej besedi golo ni neutrum adjektiva golъ, a, o, nego je osnova adjektiva golъ v izvornem obliku na „o“, glav pa tudi ni genitiv plurala od substantiva glavа, nego je adjektivna osnova izvedena od substantiva glavа sê sekundarnim sufiksom „ъ“; glavъ (v novejši slovenščini glav) je torej postalo iz glavа + ъ.

V imenskih sestavah prikazuje se prvi del zloženke v prvotnem osnovnem obliku. Pri deblih na „ъ (a), o, a, ъ (u)“ ter pri konsonantskih deblih, s katerimi jezik tako postopa, kakor z debli na „ъ“, pretvarja se osnovni končnik v „o“, oziroma pritika spona „o“, pri deblih na „ъ“ pa se „ъ“ pretvarja v „e“ npr. vratolom (vratъ + lomъ), kolovoz (kolo + vozъ), vodonoša (voda + noša), synotvorjenje (synъ = synu + tvorjenje), kamenosek (kamen + sekъ), — mišemor (mišъ + morъ). Iz primera st.sl. synotvorjenje vidi se, da tudi imena četrte ali ujevske deklinacije osnovo „ъ (u)“ izpreminjajo v „o“. Krivo pišejo nekaterniki ‚sadunosen‘ n. sadonosen, ‚miruljuben‘ n. miroljuben itd. „U“ bil bi samo ondu na mestu, da so te besede primaknenke ter da je sadu, miru itd. genitiv singulara. Kaj pa hočemo potem z besedami nosen, ljuben itd. Te poslednje osnove nam svedočijo, da so besede sadonosen, miroljuben itd. prave zloženke; v takih pa „u“ nima mesta. Izvzeti sta osnova medъ v medvedъ, kjer se „ъ (u)“ izpremeni v „v“, ter osnova polъ, ktera ohranja prvotni „u“ npr. poludъnije, ali pa „ъ“ polъkružnikъ (nsl. polkrožnik, semicirculus). Čudna je tvoritev bratučedъ, bratov sin, od osnove bratъ nam. bratočedъ. Primaknenke iz imen zložene, odpahujejo končnico prvega dela npr. srbski rim-papa ne ‚rimopapa‘, laketbrada ne. laketobrada.

Prave zloženke.

Prave zloženke razlikujejo se od primaknenk tudi v tem, da imajo prave zloženke vedno samo jeden naglas, npr. zlatolás, v primaknenkah pa ohranita često oba dela svoj naglas, npr. mójster-skáza.

Logično razmerje onih delov, ki se vežejo v zloženko, je različno ter se zakoni imenske kompozicije ne ujemajo v jezicih, inache sorodnih.

Priredna  
kompozicija.

Jako redki so primeri parataktovskega ali prirednega razmerja. Vsi deli take zloženke imajo jednako veljavo ter se da zloženka razkrojiti v pojedine dele, s kopulativnimi vezniki med seboj zvezane. Ta način zlaganja zovejo indijski gramatičarji dvandva. Ker imajo vsi deli jednako veljavo, je vse jedno, kateri del zloženke zavzema prvo ali zadnje mesto. Namesto ‚črnobel‘ t. j. ‚črn in bel‘ rečemo lahko tudi ‚beločrn‘ t. j. ‚bel in črn‘. Od važnosti je mesto samo tedaj, ako hočem pojedine dele v izvestnem redu navesti. Ako torej rečem ‚belomodrorudeča‘ zastava, hočem zajedno tudi red naznačiti, v katerem si pojedine barve sledé. Zadnji del zloženke ohranja svoj samostalni gramatski oblik, prednji del pa dobiva večinomoma osnovni oblik, t. j. konečni yokal osnove je „o“ ali „e“, kakor smo to vže gori omenili. Npr. ‚gluhonem‘ (gluhъ + nēmъ), t. j. ‚gluh in nem‘, ‚francoskonemška vojska‘ t. j. ‚vojska med Francozi in Nemci‘. Slovanski jeziki ne poznajo mnogo takih zloženek. Pri nekaterih primerih bi človek lahko dvomil, so-li parataktovske ali sintaktovske naravi. Vežejo pa se a) substantivi sè substantivi, b) adjektivi z adjektivi. Npr. a) Stara slovenščina ima nekaj primerov: ‚bratъsestra‘. Ta beseda je nominativ duala in pomenja ‚brat in sestra‘, ‚bësta bratъsestra po plъti‘, (‚bratъsestra‘ m. bratosestra). Gotovo nobenemu Slovincu ne bi na um prišlo graditi tako zloženko ter pisati ‚bratosestra‘ nm. ‚brat in sestra‘. Vender čitamo nekatere take tvorbe v novejših spisih, npr. ‚Srbohrvati‘ n. ‚Srbi in Hrvati‘. Semkaj spada tudi zloženka ‚knezoškof‘ t. j. ‚knez in škof‘. b) Razven navedenih primerov evo še dva iz srbščine: ‚dragoljub‘, Kupuzinerkresse, tropaeolum minus, ‚starmali‘ Zwerg, nanus. Iz obeh navedenih primerov se vidi, da tako zložena imena značijo imé kakej stvari, ter da v istini ne ohranjajo prvotnega značenja. Namesto ‚drag in ljub prijatelj‘ ne more se reči ‚dragoljub prijatelj‘, nego zloženka ‚dragoljub‘ postala je substantiv, ki znači neko rastlino; ‚starmali‘ ni ‚star in mal‘ nego znači pritlikovca. Ako je beseda ‚jastreбъ‘ accipiter res zložena iz \*jastръ (ki baje pomenja svitel) in ‚ребъ‘ pisan, in je torej ‚jastreбъ = svitel in pisan‘, promenila je vender ta zloženka svoj pomeu tako, da se ne more upotrebjevati tako, kakor bi se razstavljeno upotrebjevala adjektiva \*jastръ in ребъ, ako bi sploh rabila novej slovenščini, nego je ime nekej ptici. — Zaradi tega je svetovati pisateljem,

da se kanijo takih zloženek, pa da rajše pišejo gluh in nem n. ,gluhonem', črn in bel n. ,črnobel', bela, modra in rudeča zastava n. ,belomodrorudeča' zastava, knez in škof n. ,knezoškof'.

Od takih parataktovskih zloženek izvajajo se z različnimi sufiksi imena. Taka so npr. ,gluhonemec' (n. glušec in nemeč), ,gluhonemstvo', ,knezoškofija, knezoškofijski (n. knežji in škofijski) knezoškofovski' itd. Zaradi kratkoče izraza bode se težko otresti teh in takih izvedenk, premda se protivijo svojstvu slovenščine.

Ponajvečkrat je logično razmerje obeh delov zloženke hipotaktovsko ali **podredno** t. j. en del zloženke je drugemu podrejen. To sintaktovsko razmerje pa je zopet dvojno. Prvi del je ali atribut drugega dela, ali pa je nadomestnik kakega zavisnega sklona, katerega zahteva drugi del zloženke.

Podredna  
kompozicija.

Kedar je prvi del atribut drugega, zove se ta način zlaganja v sanskrtскеj gramatiki karmadhâraja. Miklošič ga zove „**determinativno kompozicijo**“. Ako se zloženka razkroji v svoja dela, stojita oba v istem padežu, npr. ,Božidar = Božji dar', ,blagovest' = blaga vest'.

a) Determinativna kompozicija.

V nastopnih vrstah navesti hočemo ona besedna plemena, ktera se vežejo v determinativne zloženke. Omenjamo takoj, da je treba ločiti izvedenke od zloženek. Ker pa se nekatera besedna plemena ne nahajajo zložena v proste zloženke, nego se prikazujejo samo v izvedenkah od teh zloženek, in ker je često težko določiti, je-li kaka sestavljena beseda prosta ali izvedenka, navajali bodemo primere i jedne i druge vrste. Vežejo pa se v determinativne zloženke:

1. **Adjektivni sè substantivni.** Substantivov pa treba, da razlikujemo dve vrsti. V prvo vrsto spadajo substantivi, ki so postali iz nominalnih ali imenskih osnov, v drugo vrsto pa sodijo oni substantivi, ki so izvedeni iz verbalnih ali glagolskih osnov. Ako se da determinativna zloženka razkrojiti v adjektiv in substavnitiv nominalne osnove, tedaj je adjektiv atribut dotičnega substantiva, npr. slepovož iz ,slep vož', caecilia, Blindschleiche; ,strmolijak' iz ,strm lijak', Wassersturz; srb. ,modrokos' iz ,moder kos', passer solitarius; srb. ,sladkogrm' iz ,sladek grm', nek grm z rudečim vonjavim cvetom. Ako pa je substantiv take determinativne zloženke iz glagolske osnove izveden, tedaj nadomestuje adjektiv dodatek predikatnega glagola, npr. ,samotok' ni ,sami tok', nego ,ono kar samo teče', ,samouk' ,ni sam uk', nego ,oni, ki se sam uči', ,samokres' ni ,sam kres', nego ,ono, kar samo

kreše, 'brzorek' ni 'brzi rek', nego 'oni, ki brzo govori' (reče), 'tankoprelja' ni 'tanka prelja', nego 'ona, ki tanko prede'.

Pri zloženih substantivih te vrste treba je paziti na dve pravili: 1.) Zloženska mora imeti svoj samostalen sufiks ali nastavek. Drugi del zloženske ne sme rabiti kot prost substantiv. Npr. v besedi 'golomrazica' (izvedenka od \*golomraz), gelu, Blachfrost, drugi del 'mrazica' sam za sebe ne pomenja nič; isto tako v besedi 'svetogorec' (izvedenka od \*svetogora) drugi del 'gorec' ne bi imel nobenega pomena, ako bi stal sam za sebe. V besedi 'hudournik' (izvedenka od \*hudoura) 'urnik' sam za sebe ne pomenja nič. V zloženci 'velikonočnica' (izvedenka iz \*velikonoč) 'nočnica' sama nima pomena, nego v zloženci pomenja neko cvetlico, *pulsatilla pratensis*. 2.) Ako pa drugi del zloženske rabi tudi kot samostojen substantiv, tedaj ne ohranjata besedi svojega prvotnega značenja, nego obe zloženi dajeta ime kakej stvari, npr. 'slepovož' ni naravnost 'slep vož', nego je ime nekej posebnej vrsti dvoživke, kakor smo vže gori povedali. 'Suhodol' ni vsak 'suh dol', nego je ime nekemu kraju, isto tako 'Globodol' ni 'glob(ok) dol', nego ime nekemu selu, 'samotok' ni 'sami tok', nego ime medu ali vinu, katero teče brez gnečenja, 'blagovest' ni vsaka 'blaga vest', nego tako se imenuje evangelij. 'Božidar' ni vsak božji dar, nego je nomen proprium.

Mogel bi kdo prigovarjati, kako pa to, da ima stara slovenščina mnogo takih zloženk, ktere se ne pokoré ni prvemu ni drugemu pravilu? Evo primerov: 'лъжепророкъ, ψευδοπροφήτης (od 'лъжь' adj. ψευδής, mendax) = lažnjiv prorok, 'πρωτοδιακονъ πρωτοδίακονος = prvi diakon, 'сухожаждъ' ξηροφαιά = suha jed t. j. suhojedstvo, 'велислава', μεγαλοπρέπεια, magnificentia itd. Ta prigovor bi na prvi pogled ovrgel vse naše umovanje, ako ne bi bile te besede slučajno po grških uzorih načinjene, kakor je to videti iz pristavljenih grških besedij. Kakor grški, tvori tudi nemški jezik take zloženske, npr. sr. v. n. juncfrouwe, mittelhof, kurzweil, hohzift. Stara slovenščina mnogo je gradila besede po grških uzorih, kakor bodemo še pozneje videli, a nam se ni obzirati na staro slovenščino, nego stavljati nam se je na čisto slovensko zemljišče, kedar govorimo o prikaznih jezikovnih. Še manj nam sme za pravilo služiti nemščina.

Oglejmo si sedaj nekaj primerov takih zloženk, ktere se šopirijo po slovenski knjigi, a ne odgovarjajo ni jednemu ni drugemu pravilu. Ocenjuje te zloženske ne bodemo navajali samo prostih zloženk, nego tudi izvedenke. Govorimo najpreje o 'staroslo-



venščini'. Ta beseda je izvedenka iz ,starъ' in ,slověn(inъ)'. Iz \*Staroslověn(inъ) postaje \*staroslověnskъ in \*starosloyěniština (staroslovenščina). Zakaj pa ta poslednja beseda ni dobra? Zato, ker one imenske osnove, iz ktere se izvaja, v slovenščini ni. Nobe-nemu razumnemu človeku ni dozdej na um prišlo, da bi govoril o „Staroslověnih“. Národa s takim imenom nikdar ni bilo, nego kdor govori o starih rodovih Slověnov, ta govori o ,starih Slověnih', sedanje rodove pa zove ,nove Slověne'. Po tem takem tudi ni govora o staroslovenščini in novoslovenščini, nego naš jezik ima se imenovati ,stari in novi slovenski jezik' ali pa ,stara in nova slovenščina'. „Kaj?“ bi utegnil kdo vprašati, „zakaj pa se govori o maloruščini in o velikoruščini? Ali je kdaj kdo govoril o ,malej ruščini?“ Gotovo ni. Ali besedi ,maloruščina' in ,velikoruščina' izvajati je od substantinov Malorus in Velikorus, kateri imeni ne značita malega in velikega Rusa, nego sta imeni dvema národoma. Poglejmo si še izvedenki ,Novomeščan' in ,malomeščan'. Prva je dobra, ker ona ni izvedena iz ,novo mesto' nego iz ,Novo mesto', kar je ime dolenskemu mestu. ,Novo mesto' pa sta besedi tako tesno zvezani, da obe vkup znamenujeta samo jedno stvar in od takih substantivov z atributom smejo se izvajati nove besede z različnimi sufiksi. Od ,malo mesto' pa tega ne smemo, kajti atribut ,malo' sè substantivom ni tako tesno spojen, da bi oba vkupe značila jeden pojem; ,malomeščan' bila bi zaradi tega nepravilno skovana beseda, ker nje drugi del ,meščan' tudi samo-stalno rabi. Za pojem ,Kleinstädter' ustvaril si je narod be-sedo ,malomestnež', v kterej drugi del ,mestnež' sam za sebe nič ne pomenja, pa je zato izvedena zloženka pravilno na-pravljena.

Iz navedenih primerov da se posneti tretje pravilo za izve-denke iz determinativnih zloženok. Ako je determinativna zloženka ime kakej stvari, npr. ,Malorus', ali pa ako sta substantiv in atribut tako tesno spojena, da tvorita en pojem, in znamenujeta no-men proprium, premda zloženka sama za sebe ne rabi, npr. \*novo-mesto iz ,Novo mesto', tedaj se mogó iz takih zloženok izvajati izvedenke s kterimkoli sufiksom, če prav drugi del tudi samo-stalno rabi, npr. ,maloruščina, Novomeščan'. Ako pa substantiv sè svojim atributom ni nomen proprium, ondu se smejo izvajati iz njiju izvedenke samo s takim sufiksom, s kakoršnim drugi del zlo-ženke nikdar ne rabi samostalno; npr. ,mlado leto'. Iz tega nastane nerabna zloženka \*mladoleto in iz te sè sufiksom „ije“ izvedenka ,mladoletje', ktere drugi del ,letje' sam za sebe nikdar ne rabi.

Krivo načinjene so torej zloženske in izvedenke: ,milodar' n. mili dar, ,zloraba' n. zla raba, ,praznoverstvo' n. prazno verstvo ali pa praznoverje, ,zločin' n. zel čin ali pa zločinstvo, ,brzovlak' n. brzi vlak, ,brzovoz' n. brzi voz, ,bistroum' n. bister um ali pa bistroumje, ,slaboum' n. slab um ali slaboumje, ,veseloigra' in ,žaloigra' n. vesela in žalostna igra, ,vesmir' n. ves mir das Weltall, ,planikrogla' n. plosnata krogla, ,blagostanje' n. blago stanje ali pa blaginja, ,leposlovstvo' n. lepo slovstvo ali pa leposlovje. Tako so ničvredne zloženske ,samovlada' n. samovladje, ,samovladar' n. samovladnik, ,samovlast' n. samovlastnost itd.

V novejšem času čitamo posebno v novinah zloženske, katerih prvi del je beseda ,vele', npr. ,velevlast, veleposestnik, veleizdaja, velesila' itd. Ako bi bila beseda ,vele' adverb, bile bi vse te tvorbe kar naravnost krive, kajti v slovenščini ne veže se nikdar adverb sè substantivom. ,pustosvat' ni od adverba ,pusto' in substantiva ,svat', nego je postalo od ,pusti svat' t. j. svat brez posebnega posla, kakoršen je npr. posel starejšine. Boljše torej tolmačimo ,vele', ako trdimo da je sèzeto iz ,veleje', kateri oblik je rabil poleg ,velije' od adjektiva ,velij-, -a, -e'. Z ,vele' zloženih substantivov, ki rabijo tudi samostalno, ima stara slovenščina lepo število, a oni so po grškem uzoru načinjeni. Npr. ,velelèpota' *μεγαλοπρέπεια*, ,veledèlanije' *μεγαλονογία*. Drugi substantivi pa imajo take sufikse, da sami za sebe ne pomenjajo nič, npr. ,veledušije' *μεγαλοψυχία*, ,velelèpije' *μεγαλοπρέπεια*. Po pravilu, katero smo gori naveli, so vsi oni z ,vele' zloženi substantivi, ki tudi samostalno rabijo, grde nakaze. Zato je treba pisati in govoriti: velika vlast, veliki posestnik, velika izdaja, veliki um ne pa ,veleum', veliki križ ne ,velekriž', veliko mesto ne ,velemesto', veliki knez ne ,veleknez', Velika Britanija ne ,Velebritanija', velika sila ali velika država, ne pa ,velesila'. Tako pravijo tudi Francozi ,grande puissance', Italijani ,le potenze europee', Angličani ,great power'. Samo o sebi se razumeva, da vseh nakaz ni tu nismo našteli niti jih navajati mislimo v nastopnih odsekih.

2.) Substantivi sè substantivi. Take zloženske so jako redke. V starej slovenščini nahajamo: ,ženomaž' *γυναικινήρ*, ,konječlověk' *ἰπποκίετανρος*, ,bogočlověk' *θειάνθρωπος*; srbski: ,turkovlah = turski vlah'. Jasno je, da so te tvorbe posnete po grških primerih. Nemščina ima mnogo takih zloženk, npr. sred.v.n. ,sumerzeit, nõtdurft, åbentezzen, minneliet, wehselrede'. Iz nemščine

izposodili smo si tudi znamenovanja raznih stranij sveta, kakoršna so npr. ,jugovshod, severozapad' itd. Slovenščina nadomestuje prvi substantiv redovito z adjektivom, npr. ,poletni čas, ljubovna pesen, južni vshod, severni zapad' itd. ali pa izraža to razmerje z različnimi sufiksi in prefiksi, npr. ,večerja, poletje' itd.

3.) Vežejo se v determinantne zloženke **adjektivi in zaimki z adjektivi ali participi**, npr. ,sleporojen', t. j. slep rojen. Tako zloženi adjektivi rabijo navadno samo kot atributi, npr. ,Sleporojen človek vzbuja naše milosrdje'. Kedar pa rabijo kot predikat, ali kot apozicija, tedaj se praviloma pišejo oddvojeno, npr. ,Ta mož je slep rojen' in ,Ta mož, slep rojen, vzbuja naše milosrdje'.

Semkaj spadajo tudi zloženke, v katerih je prvi del zaimek ,sam', drugi del pa je adjektiv izveden 1.) iz imenskih osnov, npr. ,samosilen' (\*samosila), ,samovlasten' (\*samovlast); 2.) iz osnov neprehodnih glagolov, npr. ,samostalen' (sam, stati), ,samodošlec' (izvedenka iz ,samodošel' od sam in doiti), ,samoživ' (sam, živeti).

Zaimek ,sam' zlaga se tudi z vrstilnimi števniki, npr. ,samotretji, samopeti, samoddeseti' itd. Stara slovenščina ne pozna takih zloženk, nego namesto n.sl. ,samotretji, samoosmemu, samočetrttega' reklo se je ,sam tretij, samomu osmu, samogo četverta' itd., „bystъ viděti i samogo tretija“. V takih zvezah se ,sam' tudi lahko izostavlja npr. ,osma Noja sьhrani', ὀγδοον Νῶε ἐφύλαξε, ,on je tiga Noe samoosmiga ohranil' Trub. — Pravilno imajo se te besede oddvojeno pisati, torej ,sam drugi, samega petega, samemu šestemu' itd. Da so se te besede primaknile v jedno skupino, temu je kriva nemščina, ktera zaimek ,selb, selbst' zlaga z vrstilnimi števniki, npr. ,selbander, selbdritt' itd. Da so pa te primaknenke dobile oblik pravih zloženk ,samodrug, samotretji', to se je zgodilo po analogiji pravih zloženk, kakoršne so ,samosilen, samostalen'. Izvedenke so: ,samosilnik, samostalnost, samopašnost' itd. Od drugih zaimkov so izvedenke: ,onostranski (ona, stran), ovostranski, našezemski (naša, zemlja), inokrajnik (in, kraj) celokupen (cel, kup), inostranec'.

4.) **Števniki** sè **substantivi**, npr. ,trpotec' (izvedenka iz ,tri', ,pot'), ,dvopotje' (izvedenka iz ,dva' in ,pot'), ,stoletnica' (sto, leto), srb. ,jednoglavec' (jedna, glava), t. j. jedinec v hiši, ,troleten' (tri, leta) itd. Tudi v teh zloženkah drugi del ali ne rabi samostalno, ali pa menja svoje značenje, če rabi tudi samostalno. npr. ,tromeja' niso ,tri meje' nego kraj, kjer mejašijo tri dežele. Nespretne skovanke so: ,dvoatkanina' Zwillch n. dvojna tkavnina, ,trikot' n. trikotnik, ,trizvok' n. trozvočje.

tiva, ki samostalno rabi. Taki sufiksi so: 1.) ,b' kot primarni sufiks pristavlja se glagolskemu korenu: npr. ,vinograd' (v novejši slovenščini odpada sufiks ,b), ,vodomet, kolovoz', (to ni ,kolo' in substantiv ,voz' der Wagen, nego drugi del ,voz' je koren glagola ,voziti' in zloženska pomenja ,pot, po katerem se s kôli vozi'); ,Bogoljub', ,dobrotvor', ,kozoder' itd. 2.) ,b' kot sekundarni sufiks pristopa drugemu delu, ki je samostojen substantiv npr. ,bratučed(b)' iz ,bratъ + čedo — r'; 3.) ,ja', npr. ,pismonoša' iz ,pismo + nosi + ja, senokoša, glavobolja' iz ,glava + bolč + ja'. 4.) ,bcb, ec', npr. ,domorodec, čudotvorec, zločinec, hribolazec, ognjegasec'; 5.) ,ije, je', npr. ,križepotje'; 6.) ,bka, ka', npr. ,mišelovka, sviloprejka'; 7.) ,ikb, ik, rokodavnik', 8.) ,ica', npr. ,bogorodica, konjekradica'. Nahajajo se morebiti še zloženske z drugimi sufiksi.

Ako pa je odvisna zloženska taka, da nje drugi del rabi tudi kot samostalna beseda, ondu znači ta zloženska ime kakej stvari. Npr. srbski ,gorocvet' ne znači vsakega ,cveta v gori', nego je ime nekej cvetlici, ki se imenuje adonis vernalis, Frühlingsadonis; ,vinotok' npr. je ime mesecu, ne pa ,tok vina'; namesto ,vinotok, in ,vodotok' reče se bolje ,vinotoč' in ,vodotoč' v značenji Weinschank, Wasserleitung. V besedi ,vinograd' drugi del ni substantiv ,grad' Schloss, nego osnova glagola ,graditi' bauen, ,o-graditi' einzäunen.

Tudi substantiv ,polb' (polu) se veže sè substantivi, vendar treba, da imajo ti substantivi take sufikse, da samostalno ne rabijo, npr. ,poluletje, poluvěrje, poluvěrec, poludьnevьbъ (izvedenka iz polb dьbь), poludьnije, polukьbije, polmoštije (polnočje), polnočnica, polspādije in polspāndije, polkrožje', ne pa ,polkrog'; ,poldan, poldne, polnoč, polnoči' so primaknenke. Vse druge zloženske s ,polu' so tuje blago ter niso zloženske, nego primaknenke ter vže zaradi tega ne bi smele imeti oblika ,polu', ki rabi starejši slovenščini samo v pravih zloženkah, nego oblik ,pol'; v primaknenkah namreč odpada vokalski končaj. Namesto, da se veže substantiv ,polb' sè substantivom, naj se nadomestuje substantiv ,polb' z adjektivom ,polovični' ali pa z adverbijalnim razmerjem ,na pol, po poli', ali pa naj se drugi substantiv postavi v genitiv. Namesto ,polfunt' naj se torej reče pol funta, namesto ,polučenjak' polovični učenjaka, na mestu ,pol(u)brat' pravimo po poli brat. Često daje se ,pol' zamenjati z drugimi atributi. Tako npr. je Halbgott ,mali bog', Halbdunkel ,sômrak', Halblaut ,zamolki glasnik', ,polsopran' srednji sopran itd.

Pravilno izvedeni so adjektivi iz osnov besede ‚poln‘ in kakega substantiva, npr. ‚pol(u)leten‘ halbjährig od ‚poln‘ in ‚letó‘ ‚pol(u)krožen‘ halbkreisförmig od ‚poln‘ in ‚kražn‘. Nepravilne pa so zloženke, iz ‚pol‘ in kakega samostalnega adjektiva ali participia sestavljene. Namesto ‚polsvitel‘ treba je pisati na pol svitel, namesto ‚položgan‘ recimo na pol ožgan. Slednjič se veže ‚poln‘ tudi z vrstilnimi števnik, npr. ‚poldrugi, poltretji‘ itd.

V istem razmerji, kakor substantivi sè substantivi, vežejo se odvisno tudi **substantivi z adjektivi**, npr. ‚iskrometen‘ = ki meče iskre, ‚črvojeden‘ = od črvov izjeden, ‚Bogoljub‘ = ljub Bogu, ‚zim(o)zelen‘ = po zimi zelen, ‚vragometen‘ = vragom̃ metom̃ = od vraga métan, ‚očeviden‘ = ki se lahko z očmi vidi.

Dalje vežejo se odvisno **adjektivi sè substantivi**, npr. ‚sirovojedec‘ = ki je sirovo, ‚dobrotvor‘ = ki tvori dobro ali tvoritelj dobrega, ‚zločinec‘ = činitelj ‚zla‘ ali ‚zlega‘; ‚višegrad‘ = grad na višini (više je osnova komparativova od adjektiva ‚vis-ok‘). Semkaj spadajo tudi one zloženke, sestavljene sè zaimkom ‚sam‘, katerih drugi del je izveden iz osnove kakega prehodnega glagola, npr. ‚samohvalec‘ = hvalitelj samega sebe. — V zloženkah ‚krivogled‘ in ‚krivogledec‘ sta ‚gled‘ in ‚gledec‘ imeni izvedeni iz osnove prehodnega glagola ‚gledati‘; ‚krivo‘ torej ni adverb, nego zastopa odvisni sklon, ktereга zahtevata substantiva ‚gled‘ in ‚gledec‘ (‚krivogled‘ je pa tudi posesivni kompozit, o čemer bodemo pozneje govorili).

Konečno vežejo se **adjektivi z adjektivi**, npr. ‚samogolten‘ = ki bi samega sebe pogoltnil, ‚samoraški‘ = ki iz samega sebe raste, ‚inoroden‘ = v tujini rojen, ‚vseveden‘ = ki vse vé, ‚vsemožen‘ = ki vse more. Ako je drugi adjektiv imenska osnova, tedaj ga prvi del določuje, kakor da je kak adverb, npr. ‚temnosiv, velelep‘. Včasih godi se to tudi pri glagolskih osnovah npr. ‚dobrodošel‘. Adjektivi in participi ohranjajo svoj gramatski oblik. Imenske osnove adjektivov rabijo tudi samostalno.

Jasno je, da postajajo tudi iz determinativnih kompozitov izvedenke z različnimi sufiksi, npr. ‚vratolom, vratolomen, vratolomka, vratolomstvo; krvotok, krvotočen, krvotočina; mironosen, mironosnik, mironosnica‘. — Precejšnje število izvedenk naveli smo vže gore, ko smo naštevali sufikse, ki se pritikajo odvisnim zloženkam.

Ako si ogledamo odvisne zloženke v starej slovensčini, jasno nam bode na prvi pogled, da je gradeči take zloženke posnemala grške uzorce. Velika večina odvisnih zloženk v starej slovensčini je načinjena kar od besede do besede natanko po grškem

uzoru. V isto napako zabrela je tudi nova slovenščina. Književniki slepo prevajajo nemške zloženke in torej se ni čuditi, da nam je jezik izkvarjen z nestvori, ki žalijo uho. Med primeri, ktere hočemo tu navesti, je morebiti nekaj takih, ki se mogó braniti in ki niso baš protivni zakonom, ktere smo gori ustanovili. Ker pa slovenščini nasploh ne prijajo zloženke ter se lahko zamenijo sè spretnejšimi izrazi, naj se omenjajo v družbi tistih, ktere so očividno krive.

‚Barvotisek‘ n. tisek z barvami ali šaren tisek, Farbendruck, ‚bogoudoden‘ n. ugoden bogu.

‚Črevobol‘ in vse druge zloženke z ‚bol‘ n. bolečine v črevih, glavi, trebuhu itd. Kopf-, Bauchschmerzen.

‚Davkopláčevanje, davkopláčevalec‘, Steuerzahler, nam. pláčevanje davkov, pláčevalec davkov, ‚delodajalec‘, Arbeitgeber, n. dajalec dela, kakor jemalec dela ne pa ‚delojemalec‘, ‚delokrog‘ Wirkungskreis, n. posel, področje, ‚dežel nobičen‘ landesüblich, n. običen v deželi, ‚deželokvaren‘ landesschädlich, n. kvaren deželi, ‚domohod‘ Heimgang, n. vrnitev v domovino, ‚domotožnost‘ Heimweh, n. čežnja za domovino, ‚domovinoznanstvo‘ Heimatkunde, n. nauk o domovini. Isto tako niso nič vredne vse ostale sèstave z besedo ‚znanstvo‘ npr. ‚jezikoznanstvo, n. jezičarstvo itd., ‚drevored‘ n. šetališče, ‚dušebolen‘ n. na duši bolan.

‚Glasosklad‘ n. sôglasje ali vsaj sklad glasov ali glasoskladje, ‚glasoštetje‘ Stimmenzählung n. štetje glasov, ‚grozovlada‘ Schreckensherrschaft nam. grozna vlada ali grozovladje.

‚Jugoslovan, jugoslovanski‘ n. Južni Slovan, južnoslovenski.

‚Kolodvor‘ n. stanica, it. ‚stazione‘, fr. ‚la gare‘, ‚krasoveda‘ n. veda o krasoti, nauk o krasoti, nauk o tem, kaj je krasno. Tako bi trebalo iztisniti i vse druge zloženke, kterih drugi del je ‚veda‘.

‚Lokostrelec‘ Bogenschütze, n. strelec z lokom (tako tudi strelec s puško; za ‚Scheibenschütze‘ moglo bi se reči ‚tarčar‘, za ‚Scharfschütze‘ zadostuje vže sama beseda ‚strelec‘), ‚lunostroj‘ lunarium, smešna beseda. Ako vže ostane ‚luna‘, pustimo primerno mesto tudi, ‚lunariju‘. ‚letograd‘ Sommerschloss, n. poletni grad, ‚ljudovlada‘ n. narodna vlada, ‚lepogovornik‘ n. ‚sijajen govornik, prim. fr. ‚orateur élégant‘.

‚Mirodvor‘ nepotrebna skovanka za pokopališče ali grobišče, poleg tega pa še nepravilna n. dvor mirû.

,Ovrhovoditelj' Executionsführer, n. izvršitelj ali izvršnik.  
,Prestolonaslednik' Thronfolger, n. naslednik na prestolu,  
premda vže ,naslednik' zadostuje, ali pa se reče ,cesarjevič,  
kraljevič naslednik'; ,parovoz, parobrod' Dampfswagen, Dampf-  
schiff, n. parni voz, parni brod, ali pa parnjača,  
parohod, paroplov.

,Ribolov' Fischfang, n. ribarstvo; ,ptičelov' n. ptičarstvo,  
,rakolov' n. račarstvo itd. ali pa ribja, ptičja, račja  
lov itd.

,Slavohram' n. hram slave, ,samospev, dvospev, trospev' n.  
pesem za jedno grlo, dve grli, tri grla itd. ,Moški  
četverospév' n. pesem za četiri moška grla; ,samomoric' n.  
samomorec; ,slonokost' n. slonova kost; ,spevoigra'  
n. igra s petjem ali peta igra. ,Samozložba' n. izdanje  
o lastnem trošku; ,stranpot' n. stranska pot.

N. ,telovadba' recimo ,gimnastika', ako ne vemo spretnejše besede.  
Isto tako opustimo ,trivoglomerstvo', pa recimo ,trigonometrija'.

,Veronauk, verozakon' n. verski nauk, verski zakon, ali  
pa nauk vere, ,veroborilec' n. borilec za vero; ,visokomer'  
in ,toplomer' sta besedi sestavljeni iz adjektivov ,visok'  
in ,topel' in substantiva ,mer', namesto iz substantivov ,visina'  
in ,toplina', ter bi imeli glasiti visinomer in toplinomer;  
,volnopredica' Wollspinnerin, n. volnoprejkja; ,vodozdravil-  
nica' Wasserheilstalt, n. vodna zdravilnica; ,vinopivec'  
ne vredi nič, če prav pozna národ besedo ,Vodopivec'. Ali ta  
beseda je nomen proprium, ne pomenja pa nikdar onega, ki  
,pije vodo'. N. ,vinopivci' reče se ljudje, ki vino pijó,  
,vinoreja' n. vinarstvo in tako tudi vse druge ,reje' npr.  
,sadjereja', n. sadjarstvo, ,živinoreja' n. živinarstvo;  
,vseučilišče' n. visoke šole.

,Živinozdravnik' n. zdravnik za živino, ,zobozdravnik' n.  
zôbar, ,železolivarnica' n. livarnica železja, ,zemlje-  
krog' n. zemeljski krog, ,zlatotkalec' n. tkalec zlat-  
nine, fr. fleur d'or; ,žitotrštvo' Getreidehandel n. trštvo  
sè žitcm.

Besede, ktere smo tukaj naveli, so samo nekaj cvetnik naj-  
navadnejših nestvorov, ki se bohotno šopirijo v knjigi. Bez števila  
jih je v navadnem življenji, posebno pa v političnih novinah.

Neka posebna vrsta zlaganja imenuje se **posesivna**, ali kakor  
jo imenujejo sanskrtski gramatičarji ,bahuvrihi'. Posesivne ime-  
nujejo se te zloženke zato, ker značijo, da ima kdo ono, kar je

Posesivna  
kompozici-  
cija.

povedano v obeh delih zloženke. Vse take zloženke so adjektivi ali pa substantivovani adjektivi. Adjektiv ,pesoglav' torej znači, da ima kdo pasjo glavo, ,belook', da ima belo oko, ,triglav', da ima tri glave. Nekteri gramatičarji mislijo, da so se zloženke te vrste zgostile iz posesivnega stavka, ki se ima rešiti s participom ,imajoč' npr. ,dolgovrat = dolg vrat imajoč'. Miklosić trdi, da so posesivne zloženke postale iz primarnih determinativnih in odvisnih zloženk s tem, da jim se je priteknil sekundarni sufiks ,ъ'. Primarne zvejejo se one zloženke, ki so postale neposredno iz pojedinih delov zloženke in take zloženke so baš vse do sedaj imenovane vrste zloženk. Posesivne zloženke pa se imenujejo sekundarne, ker so izvedene iz primarnih. Prvi del posesivne zloženke ima osnovni oblik na ,o' ali ,e'; drugi del pa dobiva sufiks ,ъ', pred katerim osnovni končnik odpada, npr. ,zlatorog' je postal iz ,zlatъ' in ,rogъ' = \*zlatorogъ, ktera beseda pa ne rabi samostalno v značenji ,zlat rog'. Ako se pritakne tej zloženki še sekundarni sufiks ,ъ', pred katerim odpada prvotni sufiks, tedaj dobodemo: ,zlatorogъ + ь = zlatorogъ', nsl. ,zlatorog', ki je substantivovan adjektiv ter je ime nekej bajevitej živali. Istotako postaje iz ,gola glava' prvotna zloženka, \*gologlava' in drugotna ,gologlavъ' nsl. ,gologlav'; iz ,jedno oko', \*jednooko' in ,jednookъ' nsl. ,jednook'. Iz teh primerov je videti, da primarne zloženke jeziku v resnici niso rabile, kajti zloženk ,gologlava = gola glava', ,jednooko = jednooko' slovenščina ne pozna. Zlagajo pa se 1.) **adjektivi** sè **substantivi**, npr. ,brzonog, dolgorôk, zlatolas'. Tudi števniki se zlagajo sè substantivi npr. ,četverogub' vierfach, nsl. ,guba' Falte. — ,Trizob' tridens, ,trinog' tripus so posesivni adjektivi, ki so postali substantivi, ,samorog' iz zaimka ,sam' in ,rog'. Primarne zloženke so determinativne, npr. \*zlatolasъ = zlatъ vlasъ. 2.) Zlagajo se **substantivi** sè **substantivi** npr. ,volkodlak' iz ,volk' in ,dlaka', ,pesoglav' iz ,pes' in ,glava'. Primarne zloženke so odvisne, npr. \*pesoglava = glava psa'.

Naravno, da se tudi od posesivnih zloženk tvorijo izvedenke z različnimi sufiksi, npr. ,hladnokrven' (\*hladnokrv), ,novoverec' (\*novovčr), ,samogladen' (samoglav), ,belolasast' (belolas), ,gorostasen' (gorostas), ,dvoličen' (dvolik), ,belouška' (belouh). Kakor vidimo iz prvih dveh primerov, nektere posesivne zloženke niti ne rabijo, pač pa besede iz njih izvedene.

Mnoge zloženke dadé se tolmačiti različno. Npr. ,samorasel' lahko je i determinativna i odvisna zloženka, kakor jo hočeš tolmačiti, ker pomenja i onega, ,ki sam raste' i onega, ,ki sam



iz sebe raste'. Miklošič navaja besedo ,samouk' v Gram. II. 381 med determinativnimi zloženkami, p. 387 pa med odvisnimi. Na prvem mestu gre tolmačiti, da je ,samouk' = ,oni, ki se sam uči', na drugem, da je ,oni, ki samega sebe uči'; ,kuropľoch' (t. j. kuroplah) navaja se na strani 383 med determinativnimi, na strani 393 med odvisnimi zloženkami; ,knezoškoř' je lahko = ,knez in škof', ali pa tudi ,pokneženi škof'.

Ako se zveže več nego dvoje besedij v jedno zloženko, ondu se imenujejo take zloženke **decomposita**. Grimm Gr. II. 927 ff. — Takih besedij slovenščina ne pozna. Tudi v srednjej nemščini bile so take besede redke. V novej nemščini pa so začeli graditi besede, ki so zložene iz cele vrste besedij. Ni čudo, da so tudi Slovenci začeli krpati take besede, da bi čim vestnejše pojem nemškega dekompozita izrazili sè slovenskimi besedami. Ali tu so obtičali. Da več kot dve besedi ne moreta biti v jedno celoto zloženi, to je vsakdo čutil. Ostal je torej zadnji substantiv samostalen, a sprednji pretvorili so se v adjektive in sicer posesivne adjektive, ki so se zložili v odvisno kompozicijo. Tako so postali izrazi za ,Staatseisenbahngesellschaft, državnoželezniško društvo', za ,Bienenwachskerzen, čebelnovošćene sveće', ,Landtagsverhandlungen deželnozbornske razprave' itd. Takih nakaz pa slovenščina kratko in malo ne trpi. Posesivni adjektivi ne zlagajo se v determinativne in odvisne zloženke, zato je treba reči namesto ,državnoželezniško društvo' društvo državnih železnic (fr. ,compagnie des chemins de fer de l' état', it. ,compagnia delle ferrovie di stato'), namesto ,čebelnovošćene sveće' reci ,sveće iz čebelnega voska', n. ,deželnozbornske razprave' razprave deželnega zbora itd.

Decomposita.

Imena ne zlagajo se samo z imeni, nego tudi s prepozicijami. Predno govorimo o zloženkah, sèstavljenih iz imen in prepozicij, treba je da nekoliko besedij izpregovorimo o prepozicijah. Prepozicije so ali ,prave', ki so postale iz zaimenskih osnov (Bopp [Vergl. Gr. III. 487.] Weber [Ind. Stud. II. 406], J. Grimm [Wört. I. 50.] in Schoeman [Redetheile 142] mislijo, da so prepozicije glagolski koreni; Pott trdi, da so sui generis.) ter zaznamujejo v stavku razmerje subjekta do objekta, ali pa so neprave, ki so postale iz imen. Prave slovenske prepozicije so: ,v, vz, do, za, iz, k, na, nad, o, ob, od, po, pod, pri, pro, proti, přč, přd, raz, s (v značenji lat. ,de', in lat. ,cum'), ,n'. Te besede bile so prvotno **adverbi** in nekatere imajo še sedaj adverbijalno značenje. V zvezi z glagoli postale so **prefiksi**. Kakor se korenem na koncu

Prepozicije.

mikanje v kako stvar ,zabresti, zagovoriti se', 3.) kako napotje ,zadržati, zazidati', 4.) začetek dejanja ,zadremati, 5.) kako izgubo ,zagospodariti', 6.) zvršetak dejanja ,zaklati'. Čestokrat pa prefiks nima družega posla, kot ta, da dejanje imperfektivnega glagola perfektivuje npr. ,roditi se, naroditi se'.

Prepozicije, s katerimi se zlagajo glagoli so le-te: 1.) ,v (vъ)' npr. ,vtekniti', 2.) ,vz (vъzъ)' npr. ,vzdigniti, vzdati' *ἀραδί δόσαι* in *ἀντιδιδόσαι*, vzbujati', 3.) ,do' npr. ,dovesti, donositi, dopovedati, 4.) ,za' primere glej zgorej, 5.) ,iz (izъ)' npr. ,izliti, izpiti se', 6.) ,na' npr. ,navezati, naučiti, nagnjiti, naloviti, najesti se, naroditi se', 7.) ,nad (nadъ)' Glagoli s to prepozicijo zloženi, izposojeni so iz hrvaščine, npr. ,nadviti se sich vorüber winden, nadъstojati *ἐπιεῖσθαι* instare, nadvladati überwältigen, 8.) ,o, ob (obъ)' npr. ,obviti, obiti' beschlagen, obriti', 9.) ,od (otъ)' npr. ,odvaditi, odvečerjati, odmeyati' resonare, 10.) ,po' npr. ,popijati, podirjati, pomniti, poloviti, popisati, posloveniti', 11.) ,pod (podъ)' npr. ,podkovati, podjeti suscipere, podkupiti' bestechen (= heimlich kaufen), 12.) ,pri' npr. ,privabiti, prigospodariti, prigrizti, prismoditi'; 13.) ,pro' npr. ,probesti, provesti (čas), prodati, proigrati, progledati, proglasiti, prostreti', 14.) ,pre (prě)' npr. ,prebroditi, prebiti (prěbyti) manere, preložiti, pretvoriti, preminiti, preupiti, prenajesti se, prebleděti', 15.) ,raz (razъ)' npr. ,razvezati, razbeliti', 16.) ,s (sъ)' cum npr. ,zbrati, zbosti', 17.) ,s (sъ)' de, npr. ,sěgnati' depellere, 18.) ,u' npr. ,ubežati, ubiti' occidere.

Ako se je prefiks z glagolom tako tesno spojil, da skoro ne čutimo več, da je glagol vže zložen, pristopa pred njega lahko še drug prefiks npr. ,pozabiti (po, za, biti), pre narediti (pre, na, rediti), spremeniti, izpromeniti (s = iz, pre = pro, meniti), ponamestiti (po, na, mestiti), spokoriti se (s = iz, po, koriti se), odvzeti (od, vz, jęti), prepородiti (pre, po, roditi)'. — Od takih osnov, z dvema prepozicijama zloženih, verba simplicia ali ne rabijo npr. ,meniti, mestiti, koriti', ali pa s prefiksom pomen celo prominjajo npr. ,roditi' gebären, ,preporoditi' pa samo v prenesenem zmislu.

Z drugimi, nego gori navedenimi prepozicijami se glagoli ne vežejo. Tak prepozicije so: 1.) prave: ,k, nad, niz, proti, pred, čez'; 2.) neprave: ,vën, (vъnъ), okolo, okrôg, med, prěko, srědi, mimo, stran, zôper' itd. Gledé na prave prepozicije omeniti je, da se v slovenščini ,k' nikdar ne zlaga z drugimi besedami; ,nad' z glagoli zložen, je hrvatskega izvora, npr. ,nadvladati' superare, ,nadgledati, nadzirati' inspicere, ,nadgovoriti' lingua vincere, ,nad-

živeti' überleben, ,nadkrivati' von oben zudecken. Slovenščina zamenjuje to prepozicijo s kako drugo in pravi, pregledati n. ,nadgledati', pokrivati n. ,nadkrivati', preživeti n. ,nadživeti', napisati n. ,nadpisati'.

Čisto napačna pak je raba glagolov sêstavljenih z drugimi prepozicijami npr. ,protigovoriti, predstavljati, okolohoditi, vênmetati, mimoiti, zoperstavljati se, skozihoditi' itd.

Istina je sicer, da ima stara slovenščina veliko število glagolov, sêstavljenih s takimi prepozicijami, a take zloženke načinjene so po grških uzorih in protivno svojstvu sloveščine. Taki glagoli so npr. ,bezakonovati' ἀνομεῖν, ,bezvrêmeniti' ἀκαιρῆσθαι, ,bezdêlêstvovati' ἀπρακτεῖν, ,bezdûšêstvovati' ἀψυχεῖν, ,bezokovati', ἀναισχυντεῖν, ,bezočêstvovati' idem; ,bezumiti' amentem esse, ,bezumovati' idem; ,bespečalovati' curis vacuum esse. — Ti glagoli pa so vsi izvedeni iz prepozicijskih zloženek npr. ,bezakonije, bezdêlêlê, bezokê' itd. ne pa zloženi iz prepozicije in glagola.

,mimovesti' παράγειν, ,voditi, iti, nesti, pluti', παραφέρεσθαι, ,mimotešti' παρατρέχειν itd.

,nadêliti' invadere, ,nadêležati' ἐπιεισθαι, ,nadêlirati' infundere, ,nadêlniknati' προκίπτειν, prominere itd.

,protivoborêstvovati' ἀντιμάχεσθαι je postalo iz ,protivoborêlê'. ,prêkorêčêstvovati, prêkosloviti' ἀντιλέγειν, sta glagola izvedena iz prepozicijskih zloženek, ,\*prêkorêčêlê prêkoslovêlê' itd.

,predêbesedovati' ἐπαγορεύειν, ,prêdêvariti' προορθάνειν, ,predêvesti, predêvoditi' προάγειν, ,prêdêvêzvestiti', praenuntiare, ,prêdêglagolati' declarare, ,prêdêgrêsti' praevenire, ,prêdêpolagati' προτιθέναι, ,prêdêposêlati' ante mittere itd.

,črêslêzakoniti, crêslênalagati'. Prvi glagol je iz prepozicijske zloženke ,črêslêzakonêlê' παρανόμος izveden.

V noveji slovenščini treba je pisati oba dela posebej. Govoriti in pisati torej gre: ,ladija je mimo plavala' ne ,mimoplavala', ne ,nadiiti koga' nego ,iti nad koga', ne ,protibesedovati' nego ,nasproti besedovati, protiviti se, protivno govoriti, upirati se, prigovarjati', adjektiv: ,uporen, protiven', substantiv: ,protivljenje, protivnost, upornost, protivna beseda', ne ,predvesti' nego ,vesti prcd koga', ali ako se ima naznačiti abstraktno le mêr glagolskega dejanja ,vesti naprej', ne ,črêzslênalagati koga' jemanden überladen, nego ,preveč nalagati (komu)', ne ,zoperstaviti kaj komu' nego ,staviti kaj zôper koga'. Ako so prepozicije zajedno i adverbi, pišeta se torej oba dela razstavljeno, inače pa se prepozicije zamenjajo z dotičnimi adverbi in pišejo tudi razstavljeno.

Da se je toliko takih, posebno s prepozicijo ,pred' zloženih glagolov podkralo v našo knjigo, temu se ni čuditi, ker nemške besede kar naravnost prelagamo, a svojih se ne spominjamo. Tako nam rabi glagol ,predstavljati' napačno v mnogoterem značenju. Npr. *Sich dem Vorgesetzten vorstellen*, ,pokloniti se starejšini, pokazati mu se'. *Ich stellte ihm seine Fehler vor*, ,karal sem ga zaradi napak'. *Ich stelle mir die Sache anders vor*, ,jaz si stvar drugačo mislim'. *Ich stelle mir lebhaft vor*, ,živo mi je pred očmi, živo mi je v pameti, živo zamišljam'. *Heute wurde im Theater eine Vorstellung gegeben*, ,danes se je glumilo v glumišči'. *Die Sängerin wird morgen die „Norma“ darstellen*, ,pevkinja pela bode jutri „Norma“ itd. Bei dieser Vorstellung war ich noch nicht, ,te glume (igre) še nisem videl, ali slišal'. — Temu primerno prevaja se tudi substantiv ,Vorstellung' tako-le: ,poklon, prikaz, ukor, misel, igra, gluma', ne pa ,predstava'.

Namesto ,pred' rabi v zloženkah prepozicija ,pre' npr. ,pregrinjati' in ,pregrinjalo n. ,predgrinjalo', ,pro' npr. ,propisati, propis, ne pa ,predpisati, predpis'. Jasno je, da bi stalo mnogo truda iztrebiti vso tujo navlako. Nekaterne besede so se vže tako vkoreninile, da ne rabijo samo književnikom, nego celo prostemu ljudstvu. Ako se vsem besedam nikakor ni moč ogniti, ker so se vže preveč ukoreninile v knjigi, upotrebujemo v sili ysaj samo one, katerih drugi del samostojno ne rabi npr. ,predsedovati, predsednik, predsedstvo, predlog, predlagati'.

Iz participa praet. pass. glagolov tvorijo se z nastavkom ,(i)je' nomina actionis, to je imena, ktera značijo delovanje ali stanje, ki je v glagolu izraženo. Taka imena pa se tvorijo samo od imperfektivnih glagolov. Rabi torej glagolnik ,dokončavanje, prodavanje, zakopavanje' itd., ne pa ,dokončanje, prodanje, zakopanje'. Jezik si je sicer stvoril nekoliko izjem, a po pravilu smejo se izvajati iz perfektivnih glagolov substantiva na ,ije' samo ondu, ako ne pomenjajo dejanja ali stanja, nego efekt ali učinek tega dejanja, ter so postali popolnoma substantivi, v katerih ne čutimo več glagolske radnje, npr. ,poštenje (stsl. počisti)' Ehrlichkeit, ,dopuščenje' Erlaubnis, ,vzetje' die Einnahme, ,umrtje = smrt'.

Imena izvedena iz prefiksovanih glagolov.

Iz glagolskih osnov, ktere so zložene s prefiksi, izvajajo se z navadnimi imenskimi sufiksi imena, (substantivi in adjektivi). Npr. ,uvod (od u-vesti, osnova ,aved), vzdig, vznik (\*vz-měk-nā-ti), dobitok (dobiti), zaseda (zasesti), zavesa (zavěsiti), iztok (izteči), izbor (izbrati), napoj (napiti), okov (okovati), otok (ob-

teči), odměv (odměvati), pogon (pognati), pomisel (pomisliti), popis (popisati), podpora (podprěti), prizor (\*prizrěti), prigrizek (prigriziti), prismoda (prismoditi), prodaj (prodati), proglas (proglasiti), převod (převesti), přédaja (přédati), razboj (razbiti), razpelo (razpěti), zbor (zbrati), spěv (\*spěti), smetana (od smetati deicere), uboj (ubiti), ukor (ukoriti)'.  
unvoaditij si un-ovni si

Pri nekterih primerih mogel bi kdo sumnjati, da so besede sestavljene iz gotovega substantiva in prepozicije, npr. v besedi 'izvoz'. Ali ta beseda ni sestavljena iz prepozicije 'iz' in substantiva 'voz' currus, nego je izvedena iz glagolske prefiksovane osnove 'izvez', od ktere imamo glagol 'izvesti'.

Tudi pri imenih, ki so izvedena iz glagolov, zloženih s prepozicijami, opažamo neke stalne zakone.

1.) Od mnogih glagolskih osnov, ki niso s prepozicijami sestavljene, imena izvedena niti ne rabijo; npr. od osnove 'met' rabi pač 'smetě' (smet, i), ne pa simplex 'metě'. — Od osnove 'met' turbare rabi pač 'z-mā-ta (zmōta)', ne pa 'māta (mōta)'. Nasproti pa rabi 'mōten' turbidus, ne pa 'zmōten', nego 'z-mēten'. Od osnove 'pyn' rabi 'spona' ne pa 'pona'. Tako 'ovoj' od 'vi' ne pa 'voj', 'ogrěv' od 'grě' ne pa 'grěv' itd.

2.) Imena iz osnov, sestavljenih s prepozicijami, imajo večinoma take nastavke, kakoršni pri osnovah brez prepozicij niso navadni, ali pa je jačanje osnovnega vokala različno; npr. 'črta' pa 'načrt', 'jeka' pa 'odjek', 'del' in 'oddelek', 'rod' in 'izrodek', 'prôga' in 'vprêga', 'plot' in 'razplet'; (zaklada' je od osnove 'klad' ponere, 'klada' trabs pa je od osnove 'klad' secare). — Poleg 'nâuk' rado rabi 'nauka'.

3.) Ako rabi ime, izvedeno iz nesestavljene glagolske osnove pored onih, izvedenih iz osnov s prepozicijami zloženih, menja se nâglas. npr. 'glâs' in 'prîglas', 'râst' in 'vzrâst', 'króv' in 'pókrov', 'soj' in 'prîsoj' itd.

4.) Besede izvedene iz prefiksovanih glagolov menjajo pomen takó, da dobiva zložena glagolska osnova povsem drugo znamenovanje; npr. 'stroj' Maschine, 'ustroj' administratio; 'moč' robur, 'pomoč' auxilium; 'reklo' dictum, 'poreklo' cognomen; 'boj' pugna, 'poboj' caedes, 'oboj' Beschlag, 'podboj' pavementum; 'govor' oratio, 'pogovor' colloquium; 'voz' currus, 'uvoz' importatio; 'hod' incessus, 'dohod' Einkunft; 'tvor' ulcus, 'stvor' creatura; 'měra' Mass, 'zaměra' Vermessung, (nemčizen); 'rod' genus, 'izrod' m. degener; 'čin' opus, 'način' modus; 'skok' saltus, 'naskok' impetus;

,kov' Prägung, ,podkov' Hufeisen; ,směh' risus', ,posměh' irrisio  
lusus iocus; ,glas' vox, ,proglas' Kundmachung.

Pri mnogih zloženkah, izvedenih iz zloženih glagolov, pa  
skuša jezik tudi na več načinov zajedno izbrisati čut za jedin-  
stvo imena izvedenega iz proste glagolske osnove in onega, ki  
je izvedeno iz prefiksovane glagolske osnove. Tako se veže raz-  
ličen naglas in razlika pomena v besedi ,rod' genus in ,pórod'  
partus.

Kar smo preje povedali o glagolih, sestavljenih z dvema  
prepozicijama, to velja tudi za imena iz njih izvedena. Zatorej  
imamo imeni ,prenaredba' od ,pre-na-rediti', ,preporod' od ,pre-  
po-roditi'. Jednako vredi i pravilo, da se ne izvajajo imena od  
glagolov, zloženih s takimi prepozicijami, o katerih smo rekli, da  
je njih zlaganje z glagoli svojstvu jezika protivno. Tako npr.  
,predgovor' od ,predgovoriti'. Kakor je ,predgovoriti' glagol skrpan  
po nemškem uzoru, tako je tudi ,predgovor' prevod nemške be-  
sede ,Vorrede'. Namesto nje rabi Srbom in Hrvatom ,pristop',  
,pripomena'. Namesto ,predsednik' trebalo bi govoriti in pisati  
,starejšina', (kakšen ,starejšina' je kdo, da se pač iz zmisla po-  
sneti). Boljša nego ,predsednik' je tudi beseda ,prvomestnik'.

Iz besedij, kakoršne so npr.: ,zaročnik' od ,zaročiti se,  
(,zaroč-ьn-ikъ'), ,obrednik' od ,obrediti' (,obred-ьn-ikъ'), ,prilic-  
nost' od ,priliciti' (,prilic-ьn-ostъ'), ,razbojnik' od ,razbiti' (,razboj-  
ьn-ikъ') itd. vidi se, da se od glagolskih osnov tvorijo sè sekun-  
darnimi sufiksi nove besede. To ne velja samo o glagolskem ko-  
renu, nego nova imena izvajajo se tudi od glagolskih osnov, ka-  
koršne nahajamo v participih, npr. ,prodajalec (prodaja-l-ьць),  
,zaspanec (zaspá-n-ьць), ,prešestnik (prešest-ьn-ikъ), ,pokopališče  
(pokopa-l-isko = pokopalište), ,prokletstvo (proklъn-t-ьstvo).

Od glagolov izvajajo se poleg imen, ktera značijo kraj, kjer  
se kaj godi, ter sredstvo ali orodje, s katerim se kaj godi, po-  
sebnó še imena, ktera značijo dejanje ali stanje (nomina actionis)  
in imena, ktera značijo osebo ali stvar, ktera deluje ali se v  
kakem stanji nahaja, ali pa na ktere se dejanje in stanje po-  
javlja (nomina agentis).

Oboja imena mogó značiti ali hipno (momentano) ali pa  
trajno, odnosno ponavljano dejanje. Jasno je, da se imena, ktera  
značijo hipno dejanje, izvajajo iz perfektivnih glagolov, nasproti  
pa ona, ki značijo trajno dejanje, iz imperfektivnih glagolov.

Za vsa nomina actionis, ki so izvedena iz glagolov, zloženih s  
prepozicijami, vredi pravilo, da drugi, t. j. glagolski del ne sme ra-

biti samostalno kot substantiv, ako se zloženke ne dajo tolmačiti po gori navedenih zakonih. Pri tvorbi takih imen utekala je zopet nemščina v slovenčino in kar je v nemščini bila pravilna zloženka, postala je v slovenščini nakazna primaknenka. Evo primerov. ‚Fahrt‘ reče se slovenki ‚vožnja‘. Za ‚Abfahrt‘ izumila se je beseda ‚odvožnja‘. ‚Odvoziti‘ pa ne pomenja ‚abführen‘, — kajti to pomenja glagol ‚odvesti‘, — nego ‚gänzlich wegführen‘. ‚Odvožnja‘ je torej beseda, ki bi pomenjala ‚das gänzliche wegführen‘, ako bi sploh národu rabila. Jasno je torej, da je ta beseda sêstavljena iz gotovega substantiva ‚vožnja‘ in iz prepozicije ‚od‘, da pa ni izvedena iz glagola s prepozicijo ‚od‘ zloženega. Slovenski treba je reči ‚odvoz‘ ali ‚odvažanje‘. Isto je i z ‚dovožnjo, privožnjo‘ itd. (Ako se tvori od glagola ‚odhoditi‘ rabni nomen actionis ‚od-hodnja‘, kakor od ‚odvoziti‘ nerabni ‚odvožnja‘, treba je pametiti, da ‚hodnja‘ ni nikdar samostalna beseda in da ‚od-hodnja‘ ne pomenja ‚Abreise‘, nego ‚Abschied‘.) Oblik ‚odvoz‘ ni samo abstrakten pojem, nego postane, kakor v nemščini ‚Zufuhr‘, ktera beseda je jednako izvedena iz glagolskega korena, okasionalno konkretna. Tako se zovejo namreč ona abstraktna imena, ktera izražajo dejanje v prostoru in času omejeno, v razliko od onih konkretnih imen, ki znamenjujejo kako snovno reč. Tako npr. sta ‚dovoz‘ in ‚dovažanje‘ abstraktni imeni, ali ‚dovažanje‘ znači obćenit pojem, vsebino misli, ‚dovoz‘ pa postane okasijonalno konkreten pojem, ako ž njim spojimo misel o kakej realnej styari, npr. ako pomenja ‚dovoz‘ vse ono, kar se dovažá, ali pa pot, po katerem se dovažá. ‚Vožnja‘ pa pomenja vedno le ‚die Fahrt‘, ne pa ‚die Fuhr‘ in je vedno le abstrakten pojem. Ker čisto abstraktna imena značijo vedno neko trajno dejanje ali stanje in ne rabijo nikdar okasijonalno konkretno, ne morejo se izvajati iz perfektivnih glagolov in zato se tudi od glagola ‚odvoziti‘ ne more izvajati abstraktni pojem ‚odvožnja‘. — Od besede ‚dóvoz‘ izvaja se adjektiv ‚dovózen, na, no‘ in iz njega sê drugotnim nastavkom ‚ik‘ substantiv ‚dovóznik‘ ne pa ‚dovoznik‘. Da je treba naglášati ‚dovóznik‘, vidimo lahko iz drugih primerov. Vsakdo vé, da ima beseda ‚bojník‘ naglas na zadnjem zlogu, ‚razbójnik‘ pa na predzadnjem. Od ‚rázvod‘ imamo substantiv ‚razvódnik‘ ne pa ‚razvodník‘; nikdo ne reče žila ‚odvodnica‘ nego ‚odvódnica‘. S tem, da se v takih besedah náglas nazaj pomika, zaznamuje jezik zloženko, ker bi inače mogli misliti, da je beseda navadna primaknenka iz prepozicije in substantiva. ‚Vódnik‘ in ‚vódnica‘ ‚bójnik‘ in ‚bójnica‘, ‚vóznik‘ in ‚vóznica‘ so besede, ktere samo-

stalno ne rabijo z naglasom na drugem, odnosno na tretjem zlogu od zadaj, rabijo pa samostalno ,vodnik, vodnica, bojnič, voznik'.

Isto tako ne gre govoriti in pisati npr. ,razsódba' nego ,rázsod' ali ,razsódek', ne ,razsodnik', nego ,razsódnik'; ali pa se tvorijo imena z drugotnimi nastavki od imperfektivnega glagola npr. ,razsojevati, razsojevalec, razsojevanje, razsojevališče'. Adjektiv ,sodni' in ,sodnji' rabi v starej slovenščini, v srbsčini in tudi v narodnej slovenščini samo v zvezi z besedo ,dan' t. j. ,das jüngste Gericht'. Namesto ,sodni dvor' itd. pa bi trebalo govoriti in pisati ,sodbeni dvor' itd., ,sodniška služba, sodska medicina' itd.

,Zatožnik' in ,zatožnica' narodu nikjer ne rabita v pomenu ,Ankläger' in ,Anklägerin', nego samo ,tožnik' in ,tožnica'. Od glagolov, v katerih prepozicija nima drugega posla, kot da jih tvori perfektivnimi, ne stvarjajo se nomina agentis in actionis. ,obtóžnica' pa pomenja Anklageschrift.

Iz navedenega razloga so nespretne besede: ,dopisava' n. dopisavanje, ,izmera' Ausmass n. mera, ,izračun, obračun' n. račun, ,izselitev' n. selitev Auswanderung, kateri pomen ima nomen simplex ,selitev' vže sam, ,zaobljuba' n. obljuba, ,obrezatev' n. obrezavanje, ,zaprošnja' n. prošnja, ,občut' n. občutek, ,ugrabež' n. grabež, ,ugrižljaj' n. ugriz ali grižljaj, ,zamóljljivost' n. molčljivost, ,zasluh' Verhör n. zasluševanje itd., ,poplačilo' pomenja ,popolno plačilo' a za pojem ,Bezahlung' zadostuje plačilo.

Imena, izvedena iz prefiksovanih glagolov, ne zlagajo se zopet z imeni, nego kedar se tvorijo zloženske, katerih prvi del je ime, drugi del glagolska osnova, treba je vezati ime z osnovo neprefiksovanega glagola; torej ni dobro rečeno ,dvouprežna kola', nego ,dvoprežna kola', ne ,samoužig', nego ,samožig', ne ,samoumor', nego ,samomor', ne ,vodoodvod', nego ,odvod vode'. Jednako se ne vežeta dve prepoziciji, kateri imata skoro isto značenje, npr. ,zaužig' n. zažig ali užig, ,naopomin' n. napomin ali opomin itd.

Primak-  
nenke.

Druga velika vrsta zloženih besedij so **nedovršene zloženske ali primaknenke**. Besede, ktere imajo same za sebe gramatski pomen, se vežejo v jedno celoto. Takih besedij razlikujemo štiri razrede. V prvi razred spadajo besede, v katerih so zvezana imena. Takih besedij ima slovenščina malo, npr. ,mož-beseda, mojsterskaza, kljuka-nos, figa-mož'. Ako odštejemo malo čislo izjem, katerim ne vemo zákona, značijo ta imena: 1.) osebe in stvari, o katerih govore narodne pravljice, bajke in pesni. npr. ,laketbrada, pedenj-človek, žar-ptica (ruski), klin-čorba (srbski),

Imenske  
primak-  
nenke.



pogan-divča (malor.)'; 2.) take primaknenke tvorijo ime kakej stvari, npr. ,Okić-grad, Šar-planina, vazda-živ (srb.) sedum maius, dan-i-noč (srb.) viola tricolor, pekel-vice' Wucherblume, ,riž-kaša, češčena-si-marija, oče-naš'. Tako se piše: ,uredništvo Dom-in-sveta', ker je ,Dom-in-svet' ime nekim novinam. 3.) S primaknenkami tvorijo se šaljiva imena, npr. ,Šaren-gača' (srbski) ,človek v pisanih hlačah'. Navadna so lastna imena, pred katerimi stoji kak substantiv, ki znači sorodstvo ali dostojanstvo ali dobo. Taki priimki pa se tako tesno spojé z lastnim imenom, da nam oddeljeno niti ne rabijo. Npr. ,Don-Kišot, mojster-skaza'. Tako rabijo hrvaščini besede ,fra', npr. ,Fra-Dane', ter ,beg' in ,aga', ki se zapostavljata, npr. ,Pilipović-beg, Čengić-aga'. V novejši slovenščini prodrla je navada, da se tako primikajo tudi naslovi in krstna imena, ktera niso šaljiva ali vsaj zaupna, ter se piše in govori ,Doktor Valentin Zarnikovi spisi' namesto pravičnega Spisi doktorja Valentina Zarnika. Ako pa se ne moremo rešiti te tuje razvade, potem bi seveda morali pisati ,Doktorvalentin-zarnikovi spisi' ali pa vsaj ,Doktor-Valentin-Zarnikovi spisi', kakor pišejo take primaknenke tudi drugi narodje, npr. Francozi: ,Père-Lachaise, Paul Leroy-Beaulieu, Notre-dame-de-Nazareth'. Da bi pa razlikovali govor od pisma, ter sicer pravilno govorili ,Doktorja Valentina Zarnika spisi', pisali pa ,Dr. V. Zarnikovi spisi', kakor se je nasvetovalo, je preveč naivna misel, nego da bi jo smeli resno zmatrati.

Take primaknenke sêstavljene so često iz tujih besedij, kterih slovenščina ne sklanja; npr. ,tarok-kvarte, tobak-opalda'. Primaknenkam prištevati gre tudi neskloniye sêstavljenke iz vlastnih imen, npr. ,Cesta Rudolfovo-Karlovec' n. Cesta med Rudolfovom in Karlovcem. ,Pravda Kolnik-Črné' n. pravda Kolnikova proti Črnétu itd. ,Janežić-Bartlov besednjak' n. besednjak Janežiča in Bartla ali Janežičev besednjak, popravljen od Bartla ali nekako slično. Ta način krajšanja je svojstvu slovenskega jezika povsem protiven.

Pri spojenkah te vrste izgubi prvi del vedno vokalski končaj, npr. ,rim-papa' t. j. rimski papež n. ,\*rimъ-papa', ,šaren-gača' n. ,\*šarene-gače'. Pa tudi drugi del pogostoma ne ohranja svojega oblika, nego se izpreminja. Ker slovenščina nima takih primerov, navajamo nekoliko srbskih. Tako se pravi ,gvozden-zuba' (neka pošast, s katero plašijo predice) n. ,gvozden zub' (t. j. železen zôb), ,šarén-trba' (psovka, s katero rak žabo nazivlje) n. ,šaren trebuh'. Tu je zahteval spol one stvari, katero primaknenka

znači, da se je drugi del prometil. — Primakneno pišejo se tudi mnoge besede, v katerih je prvi del genitiv imena, npr. ,častilakomen'. Ta imena so večinoma prosti prevod iz nemščine. Da so samo neopravičene primaknenke, vidi se iz tega, da se ne morejo pojedini deli skupno pisati, ako stopi pred substantiv kak atribut, npr. ,vse časti vreden' ne pa ,vse častivreden'. Poleg tega dajo se taki izrazi večinoma zameniti s pristinimi domačimi. Tako je treba reči npr. čestitljiv ali pa časti vreden, ne pa ,častivreden', pobožnost ne pa ,bogaboječnost (Gottesfürchtigkeit), bojevit in bojevitost ne pa ,bojaželjen' in ,bojaželjnost', pohvalen, ne pa ,hvalevreden', čudovit in ne ,čudapoln', trudovit in ne ,trudapoln' itd.

Kakšne čudne izrodke si prisvajamo iz nemščine, vidi se iz primaknenke ,dobroklic' n. glasno priznanje, ki je prevedena iz nemške ,Bravoruf'.

Kakor imena z imeni, spajajo pa se tudi imena z adverbi in adverbijalnimi izrazi, npr. ,povsodi-pričujočnost, v-boga-ime, v-nebohod, v-nebo-vzetje, Pod-vrbo-smuk, nima-nič, a-be-ce-da' itd. Tudi taka imena večinoma ne ohranjajo prvotnega značenja, nego so postala ali imena kakej stvari, kakor npr. ,vbogajme', kar znači ,mili dar', ,vnebohod', kar je ime nekemu prazniku, ali pa so šaljiva imena npr. ,nimanič', kar pomenja siromaka. Nadejati se je, da književniki ne bodo stvarjali takih besedij brez skrajne potrebe. Prav po nepotrebnem izposodili so si nekteri književniki iz hrvaščine primaknenko ,imendan', ki je prosti prevod nemške besede ,Namenstag' (ako ni ,имень дан'). Ves naš narod pravi temu dnevu ,god', pa i Srbi imajo zanj besedo ,godovno' (Vuk. R. 91); beseda ,god' pa pomenja v njih ,veliki praznik' (Vuk. R. 91.).

Primaknenke, sestavljene iz čestic in imen.

V drugi razred primaknenk spadajo one sestavljenke, v katerih je prvi del kaka čestica (particula), drugi pa kako imé. Taka čestica je nikalnica ,ne'. Isto nikalnico zamenjuje v sanskrtščini čestica ,an', v grščini ,av (à)', v latinščini ,in', v nemščini ,un'. Besede zložene s to čestico ne značijo, da nedostaje onega, kar ime znamenjuje, nego značijo nekaj protivnega onemu, kar ime izraža. Tako npr. ,nesmrten' ne znači samo ,ne smrten' nego naravnost isto, kar ,vekovit'. Tako je ,nezdrav = bolan, nekaj = slab, nelep = grd, nemôder = tôp, nečast = sramota, nemoč = slabost, neprijatelj = sovražnik' itd.

Razven nikalnice ,ne', tvorijo se primaknenke tudi s prepozicijami. Prepozicije zlagajo se, kakor smo vže povedali v

značenji pravih prepozicij v prepozicijske zloženke, npr. ,po-glavje', kot prefiksi pa z glagoli, npr. ,pojesti'. Nekatere prepozicije pa se vežejo tudi adverbijalno. Take prepozicije so: ,brez, na, ob = o, po = pa, pod, pra, prě, pri, pro, raz, so, s, u, za'. Od teh prepozicij ,bez, raz' in ,u' v novejši slovenščini kot adverbi ne rabijo, pač pa v drugih slovanskih jezikih. Iz primerov, ki jih hočemo navesti, prepričani smo, da ostale prepozicije primaknena označijo neko ,mero'. ,Na, ob, pod, pri, pro, za' pomanjšujejo značenje imena, ,prě' in včasih ,u' umnožujeta značenje imensko, ,po, pa' in ,so' označijo, da je kaj nepristno, ,pra' naznanja veliko starost. Npr. ,nagluh' je on, ki ni popolnoma gluha, ,nakriv, nakisel' znači ,nekoliko kriv, kisel', ,obližnji' je on, ki je precej bližje, ,omalen' znači ne zadosti velikega, ,podmolkel, zamolkel' je on, ki ni popolnoma ,\*molkel', ,prisladek' = nekoliko sladkor, ,prosed' = semicanus, ,pasterka' iz ,padušti', znači hčer, ali ne pravo, ,posinek' Stiefsohn, ,poturica' Aftertürke, ,podolgovat' länglich, ,sôpraznik' je mali praznik, ,sôknežica' (srbski) = ,ki se zove knez, a ni pravi'. V besedah ,prelep, preblag, premraz' itd. označi prepozicija veliko mero, ,praded' je ,Urahn', ,prastar' je ,uralt'. Prepozicije kot adverbi spajajo se navadno z adjektivi, le malo njih veže se tudi s substantivi, pa potem dobivajo poslednji često tako končnico, da jih loči od navadnega substantiva, npr. ,po-bratim, pa-toka' itd. — ,Pa, pra' in ,so' imajo včasih isto značenje v primaknenkah in v zloženkah, ter je potem težko ločiti, katere besede so zloženke, katere primaknenke.

Iz tujega tvorila pa so besede, v katerih je prvi del prepozicija v značenji prepozicije, drugi pa je kak gotov substantiv. Te besede postale so brez izjeme v književnem jeziku in vidi jim se na prvi mah tuji izvor. To so substantivi zloženi s prepozicijami: ,med, nad, pod, pred, proti, raz, sô'. Taka imena niso posesivna kompozita, ker nimajo posebne končnice, pa tudi niso imena izvedena iz prefiksovanih glagolov. Beseda ,podnajem' ni izvedena iz glagola ,podnajeti', ki niti ne rabi, nego je primaknenka iz substantiva ,najem', pred katerim stoji prepozicija ,pod'. — Obe besedi ohranita vsaka svoje značenje, v pravih zloženkah pa se značenje prepozicije stopi s značenjem drugega dela. Namesto teh, slovenščini protivnih zvez, trebalo bi pomen prvega dela, rekše prepozicije, izraziti s kakim atributom, včasih s celim stavkom, včasih pa ga celo ni treba izraziti. Tako strašijo v knjigi besede sestavljene s prepozicijami:

med' npr. medigra' n. vmesna igra, medprašanje' n. postransko vprašanje, medvladar' n. začasni vladar, medoblast' n. posredovalna oblast, medstavek' n. srednji stavek itd.

nad' npr. naddavkar' n. vrhovni ali glavni davkar, nadoblast' n. vrhovna oblast, nadškofo' n. veliki škof, nadžupan' n. veliki župan, nadporočnik' n. prvi poročnik (prim. fr. ,premier lieutenant', it. ,primo tenente'), nadlaket, nadkomolec' n. gorenji laket, gorenji komolec, nadstavek' n. prvi stavek, nadsodnik' n. višji sodnik (prim. fr. ,juge supérieur'), nadrubež' n. pregledna rubež itd.

pod' npr. podadmiral' n. mali admiral ali admiralov namestnik, podzdravnik' n. nižji zdravnik, podzid' n. spodnji zid, pododeja' n. spodnja odeja, podlovec' n. mali lovec, podporočstvo' n. drugo, nadomestilno poročstvo, podnajem' n. drugotni najem, pododbor' n. ožji odbor itd.

pred' npr. predvor' n. predvorje ali prednji dvor, predstraža' n. prednja straža, predskušnja' n. pripravljalna skušnja, predtelovadec' n. prvi telovadec (pa tudi beseda ,telovadec' je zlo skrpana n. gimnastik), predbolesti' n. prve bolesti, predznak' n. znak brez kakega atributa, predznamenje' n. prvo znamenje, predpogoj' n. prvotni, prvi pogoj, predpravica' n. posebna pravica, predplačilo' n. na prejšnje plačilo, prednaznanilo' n. začasno naznanilo itd.

proti' npr. protinamera' n. protivna namera, protizapoved' n. promena zapovedi, protipohod' n. vračanje pohoda, protidokaz' n. protivni dokaz, protikralj' n. kralj protivne stranke, protiglas' Gegenstimme n. drugi glas, protibramba' n. obramba. (Gegengruss je ,odzdrav', Gegenschein ,povratna priznanica', Gegenbürge ,drugi jemec' itd.) protiključ' n. drugi ključ, protiruski' n. protiven Rusom itd.

raz' npr. razkralj' n. bivši, nekdanji kralj. Srbski ,raspop' izvajati je od ,raspopiti'.

so' npr. ,sostarejšina' n. drugi starejšina, ,sopodpis' n. drugi podpis, ,sovaruh' n. drugi ali skupni varuh, ,soposest' n. skupna posest, ,sozarotnik' n. deležnik zarote, ,sodedič' n. drugi, postranski dedič, ,sošolec' n. šolski drug, ,sodelalec' n. pomočnik, ,somolilec, sobrat, ,sodržavljan' n. jednostavnih molilec, brat, državljjan,

kakor se latinski ne pravi ‚concivis‘, nego samo ‚civis‘. Ako vže treba tačno izraziti ono, kar znamenuje nemški ‚mit‘, tedaj se pristavi besedam kak atribut, ali pa se izraža s celim stavkom, npr. ‚somolilci = oni, ki skupno molijo‘, ‚sodržavljani = članovi iste države‘ itd.

Kdor bi hotel ugovarjati, da se v národu nahajajo imena, kakor ‚Nabrežina, Preddvor, Podgora, Čezsoča‘ itd., ktera so sèstavljena iz prepozicije in gotovega substantiva, ta naj pomisli, da so to nomina propria, t. j. imena, ki značijo ime nekej stvari.

Tretji razred primaknenk so tiste besede, ki so sèstavljene iz imperativa in kakega imena. Razlikujejo se te spojenke od ostalih primaknenk in pravih zloženek s tem, da je beseda, ktera se ima določiti, na prvem mestu, ona pa, ktera določuje, na drugem. Pri ostalih je določilka na prvem, določenka na drugem mestu. Npr. v besedi ‚gaziblato‘ je glavna beseda imperativ glagola ‚gaziti‘ in ta imperativ ima pri sebi določilo ‚blato‘. Kakor se pri imenskih primaknenkah često menja drugi del zato, da ugoti značenju svojemu, tako se menja pri primaknenkah, postalih iz imperativa in imena, drugi del zato, da dobode oblik nominativa in da ugaja spolu one stvari, ktero znači. Tako npr. postala je beseda ‚potrihiš‘ iz ‚\*potri-hišo, ‚Gazivoda‘ (nomen proprium) iz ‚\*gazi-vodo‘, ‚nazovisestra‘ t. j. neprava sestra, iz ‚\*nazovi-sestro‘, ‚nadriknjiga‘ t. j. polovičarski učenjak iz ‚\*nadri-knjigo‘. Takih imen srednjega spola pa jezik ne trpi, nego samo imena moškega in ženskega spola. Često promena se pa tudi konečni vokal imperativa s kakim drugim vokalom, kar gre pripisovati tvorni moči analogije. Tako npr. stoji ‚tresoglav‘ namesto ‚tresi-glav(o)‘, ‚vrtoglav‘ n. ‚vrtiglavo‘, ‚netopir‘ (metopir) n. ‚meti-pir‘. V teh primerih zamenil je vokal ‚o‘ imperativov vokal ‚i‘, ker je ta vokal prevladal v pravi kompoziciji, kar smo na dotičnem mestu povedali.

Druga beseda je v primaknenkah tega razreda ali subjekt ali pa objekt imperativu. 1.) Druga beseda je prvej subjekt, ako je glagol neprehoden, npr. ‚smrdokavra‘ nam. ‚smrdikavra‘. Primeri iz srbščine: ‚smrdipotok, skočivuk (t. j. skočivolk), letipas (t. j. leti-pes). — Drugi del primaknenke more se tudi misliti, da je postal iz vokativa. 2.) Druga beseda je prvej objekt, ako je glagol prehoden, npr. ‚gaziblato, gladibrk, kažipot, pecirep, palipuška, smičiklas, hlapimuha (brbljavec), izpičutura, pamtívek‘ itd. Lastna imena so: ‚Berislav, Vladimir‘ itd.

Iz navedenih primerov je videti, da primaknenke tega razreda značijo ali kako lastno ime npr. ‚Vladivoj‘, ali pa ime kakej

stvari, npr. ,kažipot' Zeigefinger; ostale primaknenke pa se iz šale in podsmeha upotrebljavajo. Tako so iz šaljivih nadimkov postala tudi vlastna imena, npr. srbski ,Pušibrk, Smičiklas, Pecirep' itd. Take primaknenke zovejo se stavkovne kompozicije. Razven primaknenk iz imperativa in imena, pa nahajamo tudi še take, ki so sestavljene iz celih stavkov, npr. „to je pravi ,ne-bodi-ga-treba“, ,ne-pridi-prav', bolje je ,drži-ga' nego ,lovi-ga' itd.

Primaknenke iz različnih besedij.

V četrti razred spadajo slednjič primaknenke, ki so sestavljene iz različnih drugih besedij. Take besede so npr. 1.) števniki. Iz stsl. jedinъ na desete' postal je nsl. števnik ,enajst'. 2.) Zamki, npr. ,nikdo' iz ,ni + kdo', ,teden' iz ,tъ + žde + dъnъ, ne + go, kdor = kdo + že', 3.) čestice, npr. ,vêkoma + j (j' je pronomen demonstrativum), tukaj = tu + kaj, zdaj + ci, kajti = kaj + ti; kot = \*kako + ti = \*kaoti = \*kôti = kot, onile = oni + le (le = glej), kjerkoli = kjer + koli'. Posebno veliko je število adverbov in nepravih prepozicij, ki so sestavljene iz prepozicij in imenskih sklonov, npr. ,zmirom = z + mirom, dosta = do + sita, zavoljo = za + voljo, poleg = po dlъgu, vpričo = vъ + pričlo, namesto = na + mesto in namesti = na městě, ta + kraj, on + stran, vsled = vъ + sled, zbog = vъzъ + bokъ, kljubu = k + ljubû, kvišku = k + višku, kmalu = k + malu, potém = po + tem, sinoči = sъ + noči, zjutraj = z + jutra + j' itd. Semkaj spadajo tudi zloženke, v katerih je spojeno več prepozicij, npr. ,izza, izpred, iznad, izpod, izmed, počrez, poprêk'. ,Morebiti = more biti'.

Zajedno pišejo se take besede 1.) ako jeden del ni več živa beseda, npr. ,iznenada', kajti v tej spojenki je drugi del beseda ,nenad', ki več ne rabi, 2.) ako je jeden del žive besede tako promenjen, da ne rabi sam za sebe, pr. ,bojda', iz ,bajóda' di cunt, ferunt, 3.) ako je primaknenka rekcija ali konstrukcija, ki ni več po denašnji gramatiki, npr. dva krat n. ,dva krata', on dan n. ,oni dan', obadva, obadveh n. ,obeh dveh', dve sto, tristo, petsto n. ,dve sti, tri sta, pet set'.

Kakor se iz pravih zloženek izvajajo z različnimi nastavki izvedenke, tako se dogaja isto s primaknenkami. Npr. 1.) ,mnogoznalica' multiscius; ,polturak' nummus polonicus iz ,poltora' t. j. ,polъ vîtora'; 2.) ,nesitnež' iz ,nesit', ,nesramnež' iz ,nesramen', ,nedelja' iz ,\*ne-delo', ,pobratim' iz ,\*pobrat', ,soludnik' stultus iz ,sólud'; 3.) ,vijoglavka' iz ,vijoglav', ,tresorepka' iz ,tresorep', ,vrtoglavica' iz ,vrtoglav', ,ljubosumen' iz ,\*ljubosum' (n. ,ljubi-sum'); 4.) ,sinočnji, zjutrajšnji'.

B. Perušek.

